

KURTULUŐTAN 12 EYLÜL'E YAKIN TARİHİMİZE KISA BİR BAKIŐ

NERMİN FENMEN

odtölüler bülteni'nin eylöl 2005 sayısının ekidir.

Önsöz

12 Eylül askeri darbesinin 25. yıldönümünde bu yazının amacı, Cumhuriyetin ilanından hareket edip zaman içinde bir yolculukla 12 Eylül 1980'e ve oradan günümüze gelmek, bu kısa yolculukta Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve dış politikasına yönelik alınan kararlar arasında dikkat çekici unsurları vurgulamak.

Bir ümmetten millet yaratmış, yokluk içindeki bir ülkeyi yeniden kurmuş, halkı yanına alarak Kurtuluş Savaşı ile ülkenin bağımsızlığı için ölümü göze almış, meydanlarda kazanılan zaferden sonra da aydınlığın ve uygarlığın yolunda savaşmaya devam etmiş büyük devrimci Kemal Atatürk'ün anısı önünde bir kez daha saygıyla eğiliyorum.

Nermin FENMEN (CHE'80)
Ankara, Ağustos 2005

Bir Cumhuriyet kuruluyor

1924 - 1938 yılları arasında TBMM'de yasalaştırılan konulara baktığımızda Cumhuriyet Türkiye'si'nin en büyük düşmanının bağınazlık, en önemli hedefinin ise eğitim, eğitimin de en önemli dayanağının kadın olduğu bilinciyle hareket edilmiş olduğunu görüyoruz.

1924'de Yeni Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) kabul edildi. 1928'de Anayasa değişikliği yapılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti, laik bir devlet haline getirildi. 1937'de ise TBMM'nin aldığı bir kararla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na: "Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik" ilkeleri kondu, yani Cumhuriyetin altı oku. Bu ilkelerin pekiştirilmesine yönelik aşamalara göz atalım.

Başöğretmen Atatürk - Fotoğraf: Tarih Vakfı Arşivi

Eğitimde seferberlik alanında 1924'de eğitimde birlik sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu, 1926'da Milli Eğitim Bakanı Mustafa Nejat tarafından açılan "Köy Muallim Mektepleri"ni, 1928'de "Millet Mektepleri"ni ve yeni Türk Harfleri'nin kabul ve uygulanmasıyla ilgili yasanın yürürlüğe girdiğini görüyoruz. Atatürk'ün emriyle 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu kuruluyor. (Her iki kurum da 12 Eylül

1980 darbesinin ardından kapatılacaktı).

Kadının bu süreç içinde yerini almasında cesur adımlar atılıyor. 1926'da kabul edilen Medenî Kanun ile Türk kadını medenî haklara kavuşuyor, çok evlilik yasaklanıyor. Türk kadınına 1933'de köy ihtiyar heyetlerine, 1934'de de milletvekili seçme ve seçilme hakkı veriliyor.

Cumhuriyet devrimlerinin pekiştirilmesinin önündeki en önemli engel olan bağınazlığın yokedilmesi gerekiyor. 1924'de hilafet kaldırılıyor. Halife ve Hanedan yurtdışına sürülüyor. (Bu kanunun 2, 3, 4 ve 5. maddeleri 15.5.1974 tarih ve 1803 sayılı Genel Af Kanunu ile kaldırılmıştır.) Şer'îye Mahkemeleri kaldırılıyor. 1925'de ise dinin siyasete alet edilmemesi hakkındaki kanun kabul ediliyor, tekke, zaviye ve türbeler kapatılıyor.

Ve 1932'de cesur bir adım daha atılıyor: Ezan Türkçe okunmaya başlanıyor. Türkçe ezan okunması konusu, Meşrutiyet dönemindeki bazı aydınlar tarafından da dile getirilmişti. Ziya Gökalp (1876 - 1924), Vatan başlıklı şiirinde buna değinmektedir:

"Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın.
Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kuran okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın.
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın."

Aynı yıllarda ekonomik yönden ve dış ilişkilerimizde meydanlarda kazanılan tam bağımsızlığın pekiştirilmesine çalışıldığına tanık oluyoruz. 1926'da yerli sanayinin desteklenmesi amacıyla 'Yerli Kumuştan Elbise Giyilmesine Dair Kanun' yürürlüğe giriyor.

1929'da Anadolu-Bağdat, Mersin, Tarsus, Adana demir yolları ile Haydarpaşa Limanı Devletçe satın alınıyor. 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu kabul ediliyor. 1931'de ithalat sınırlamaları sistemine ilişkin kanun ile Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı kurulmasını öngören kanun kabul ediliyor.1933'de Sümerbank, 1935'de Etibank kuruluyor. 1938'de KİT'lerin kurulmasına önyak olan "Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun" yayınlanıyor.

Dış ilişkilerde tam bağımsızlık süreci devam ettiriliyor. 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanıyor, Boğazlar tümüyle Türk egemenliğine geçiyor. Aynı yıl Türk Hükümeti, Fransız Hükümeti'ne bir nota vererek Antakya ve İskenderun sancağına bağımsızlık verilmesini istiyor. 1937'de Hatay'ın bağımsızlığı, Milletler Cemiyeti tarafından kabul ediliyor.

1940 - 1946 dönemi: İlk ekonomik tavizler

1940 ile, Cumhuriyetin ilk muhalefet partili seçimlerinin yapıldığı 1946 arasında eğitim seferberliğinin sürdürüldüğünü görüyoruz. 17 Nisan 1940 da Köy Enstitüleri kuruluyor. 1942'de Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü açılıyor. 1946'da Köy Enstitülerinin sayıları 21'e ulaşıyor. Aynı dönemde Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk işçi hareketlerine, sendikalaşma hareketlerine tanık oluyoruz. 20 Şubat 1947'de işçi ve işveren sendikalarının kurulmasına ilişkin yasa kabul ediliyor.

Ulusal ekonomiye yönelik adımların sürdürülmesi kapsamında 18 Ocak 1940'da yayınlanan Milli Koruma Kanunu'nu görüyoruz. Bu kanun ile Devlet'in ekonomideki ağırlığı daha da sistemleştirilmiş, daha önce TBMM yetkisinde olan KİT'lerin kuruluşu Bakanlar Kurulu'nun yetkisine bırakılmıştır. Böylece, hükümet her türlü alanda, her türlü ticari ve endüstriyel işletme kurma, hatta gerekli gördüğü özel sektör işletmelerine el koyabilme ve bunları işletme imkanına sahip olmuştur.

Ancak ekonomik durum, savaş yıllarının da etkisiyle iç açıcı olmaktan uzaktı. Devletin, öngördüğü yatırımlar için kaynağa gereksinimi vardı. 1941'de özellikle gayrimüslim ticaret erbabını hedefleyen "varlık vergisi" kanunu çıkartıldı. Uygulama 1,5 yıl sürdü. Ödeme yapmayanlar çalışma kamplarına gönderildi. Halkın tepkisinin yoğunlaşması nedeniyle uygulamadan vazgeçildi. Kaynak yaratma çabalarının yoğunlaştığı bir zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitülasyonlar döneminden bu yana ekonomik bağımlılığının giderek arttığı ve Kurtuluş Savaşı öncesinde fiili toprak işgaline dönüşen Avrupa Devletleri ile ilişkilerin yerini ABD ile ilişkilerin almaya başladığına tanık oluyoruz: 1941'de ABD, 2. Dünya Savaşı süresince "ABD Başkanı'nın uygun göreceği herhangi bir maddi veya manevi karşılık" ile ödenmek koşuluyla ABD'den silah yardımı yapılmasını öngören "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"ndan (Lend-Lease Act) Türkiye'nin de yararlanmasına karar veriyor. 23 Şubat 1945'de Türkiye-ABD ikili yatırım antlaşması imzalanıyor. 1946'da Amerika ile askeri yardım antlaşması imzalanıyor, ABD Donanmasına ait Missouri savaş gemisi İstanbul'a geliyor. Gemi, Amerika'da ölen elçimiz Münir Ertegün'ün tabutunu taşıyordu. Bu, basit bir ziyaret olmayıp, Türk-ABD ilişkileri için jest olarak algılanır. Bu ziyaretin ardından Hükümet, ABD'den 500 milyon dolar kredi istemiştir.

Bu dönemde siyasi arenada hareketlilik gözlüyoruz. 7 Eylül 1944'de başlayan ve aralarında Reha Oğuz Türkkan, Fethi Tevetoğlu, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan ve Alpaslan Türkeş gibi isimlerin bulunduğu "İrkçı-Turancılar Davası"nın 10 sanığı, on yıla kadar çeşitli hapis ve sürgün cezaları alıyor. 148. maddeye muhalefet ile yargılanan Alparslan Türkeş 9 ay 10 gün hapse mahkûm ediliyor. Karar temyiz ediliyor ve Askerî Temyiz Mahkemesi kararları esastan ve usulden bozuyor, sanıklar 26 Ekim 1945 tarihinde tahliye ediliyor. 4 Aralık 1945'de ise dönemin en tanınmış ve sol eğilimli gazetelerinden "Tan" gazetesi ve matbaası kışkırtma sonucu öğrencilerce basıldığını, gazete ve matbaanın tahrip edildiğine tanık oluyoruz.

7 Ocak 1946'da Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi isimlerden oluşan bir grup CHP'den ayrılarak, Demokrat Parti'yi kuruyor. Cumhuriyet tarihinin ilk "parti kapatma" davası da bu döneme rastlar: 23 Mart 1946'da Türk Sosyal Demokrat Partisi kapatılır.

1946 SEÇİMLERİ: Eğitimde "karşı devrim" süreci başlıyor

Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partili seçimi, 21 Temmuz 1946'da yapıldı. CHP 396, çiçeği burnunda DP ise 61 milletvekili çıkardı. Eğitim, siyaset, ekonomi ve dış ilişkiler konularında kronolojik gelişmeler, Cumhuriyet devrimlerinde bir değişim sürecine girdiğimizi gösteriyor. 1926'da Köy Öğretmen Okulları'nın açılmasıyla, ardından 1940'da Köy Enstitülerinin kurulmasına ilişkin yasa ile sürdürülen eğitim seferberliğinin ardarda yara almaya başladığına tanık oluyoruz: 1947'de aynı yıl içinde önce Köy Enstitüsü öğrencilerinin enstitü yönetiminde söz sahibi olmalarına son veriliyor, kız ve erkek öğrenciler

"Günler günleri kovaladıkça, yaşıml ilerledikçe gördüm ki Türkiye'de yaşanan Karşı Devrim'in başlangıç gün ve saati, 10 Kasım 1938, 09:05'dir."

Çetin Yetkin,
Karşı Devrim 1945 - 1950 [1]

ayrılıyor, ardından Yüksek Köy Enstitüsü kapatılıyor. Bunlar yerine 1949'da ilk İmam Hatip Kursları açılıyor. Aynı yıl içerisinde din dersleri 4 ve 5. sınıflarda seçmeli okutulmak üzere eğitim öğretim müfredatına konuyor, Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılıyor. 1 Mart 1950'de türbelerin açılmasına ilişkin yasa kabul ediliyor.

1941'de ABD ile başlayan yakın ilişkilere göz atacak olursak, bu dönem içinde 24 Kasım 1946'da bir ABD filosofunun İzmir'e geldiğine, 1947'de Türkiye'nin IBRD (International Bank for Reconstruction and Development / Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) veya kısa adı ile Dünya Bankası'na üye olduğuna ve 12 Mart 1947'de Cumhuriyet tarihi içinde ilk ABD yardımının gerçekleştiğine tanık oluyoruz. 2 Mayıs 1947'de de yine İstanbul'a gelen bir ABD filosofunun komutanıyla görüşmek için Başbakan İnönü, Ankara'dan İstanbul'a gidiyor. 4 Temmuz 1948'de ABD ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanıyor, hazır üye olmuşken 8 Ekim 1948'de Dünya Bankası'ndan 50 milyon dolarlık kredi alınması için girişimde bulunuluyor.

Bu arada Avrupa, boş durmuyordu. 2. Dünya Savaşı'nın dışında kalmak için çaba gösterse de Türkiye'nin, ABD ile ittifak halindeki Avrupa devletlerince savaşa çekilmesi, taraf olmaya zorlanması için girişimler sürüyordu. Savaş yıllarının da etkisiyle genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yoksulluğu, bu devletler için hala bir koz oluşturuyordu. Türkiye'nin 3 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği'ne, 5 Mayıs 1949'da da Avrupa Konseyine katıldığını görüyoruz.

1950 GENEL SEÇİMLERİ: "Yeter, Söz Milletin!"

DP, 1950 seçimlerine büyük avantajlarla girdi. Yıllardır süren "Milli Şef" döneminin ardından DP, halk için büyük bir "umut"tu. DP, CHP'nin %39,5 oy oranına karşılık %53 ile daha düne kadar hemen tümü CHP'li milletvekilleriyle dolu olan parlamentoyu ele geçirmişti.

22 Mayıs 1950'de iktidarı resmen devralan DP, aynı gün Celal Bayar'ı cumhurbaşkanlığına çıkarttı. 2 Haziran 1950'de, Adnan Menderes Başbakanlığında oluşan DP hükümetinin ilk işlerinden biri de ordunun üst düzey görevlilerini tümüyle değiştirmek oldu.

"1960 ihtilalinde ezan Türkçe okunacak dendiğinde, zamanın Diyanet İşleri Başkanı ihtilal hükümetine "ezan Türkçe okunamaz" diye direnmıştır. Ama 1950 öncesinde bu direnci gösterememişti. Demokratikleşme arttıkça bu direnç daha fazla kendini göstermektedir."

Mehmet Akif Aydın,
Türkiye'de Laiklik Uygulaması:
Diyanet Modeli [2]

Bu dönemindeki uygulamalara kısa bir yolculuk yapalım: 16 Haziran 1950'de ezan yeniden Arapça okunmaya başlanıyor. 4 Kasım 1951'de ilkokulların ders programlarına din dersleri alınıyor. 1951'de aynı yıl içinde Ankara, İstanbul, Aydın, Isparta, Maraş, Konya, ve Kayseri'de imam-hatip okulları açılıyor. Köy Enstitüleri 1954'de çıkarılan bir yasayla kapatılıyor.

1950 - 1954 dönemi ABD'ye bağımlılığa sürecinin hızla sürdüğü bir dönem olmuştur. Marshall Planı devreye sokularak 1947'de çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 1951'de iyice pekiştirilerek aktif hale getirildi. Dünya Bankası'ndan ilk borçlar alındı. 1951'de bir ABD Mühendislik Grubu, İncirlik Hava Üssü'nün inşaatına başladı. ABD Hava Kuvvetleri, üssün orta ve ağır bombardıman uçakları için kullanılmasını planlamıştı. İncirlik ilk kez, 1958'de ABD'nin Lübnan'a saldırmasında kullanılmıştır. 27 Haziran 1950'de ABD'nin savaşına destek için Kore'ye 4500 asker gönderildi. (Anayasaya göre savaş açma yetkisi ancak TBMM'ye aittir. DP ise, bu kararı Bursa'daki bir kabine toplantısında gizlice almıştır.) Savaşa karşı çıkan Barış Derneği yöneticileri tutuklandı. Kore Savaşında 1298 şehit verecektik. ABD Senatörü Mac Carthy'nin "komünizmle mücadele dernekleri'nin Türkiye'de ilk kurulmaları bu dönemdedir. Ardından "1951 Tevkifatı" ile yüzlerce aydın, yazar, yurtsever tutuklandı, sürgüne gönderildi. Ve nihayet 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya üye oldu.

1954 GENEL SEÇİMLERİ: "Her Mahallede Bir Milyoner Yaratacağız!"

2 Mayıs 1954'de yapılan seçimlerde, DP oyların % 57'sini, meclisteki 541 sandalyenin de 503'ünü almıştı. İlk icraatlerden biri 30 Haziran 1954'de Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerle propaganda yapma özgürlüğünü, iktidar partisi lehine bozmak oldu. 30 Haziran 1954'te Demokrat Partiye oy vermeyen Kırşehir ili, ilçe haline getirilerek cezalandırıldı. (1930 yılında CHP de, Silifke ilini Serbest Fırkaya oy verdiği için ilçe haline getirmiştir. Dolayısıyla bu uygulamanın eski örneği de vardır.)

6-7 Eylül 1955 Olayları - Fotoğraf: Tarih Vakfı Arşivi

6 Eylül 1955'de "Yunanlılar Atatürk'ün Selanik'teki evini yaktı" kıskırtmasıyla tarihe 6-7 Eylül Olayları olarak geçecek katliamda İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde azınlıklara ait yerler, özellikle de Rumların oturdukları semtler yakılıp yıkıldı. Malları yağmalandı. 3 kişi öldü, 30 kişi yaralandı. Bu gelişmelerin ardından sıkıyönetim ilan edildi, yüzlerce ilerici, demokrat, aydın tutuklandı. (27 Mayıs İhtilali sonrası, olayların DP tarafından tertiplendiği iddiasıyla Yassıada Mahkemesi tarafından yargılanan yöneticiler çeşitli cezalara çarptırılmıştır.)

Takip eden yıllarda sayıları hızla artan İmam Hatip okullarına ek olarak 1956'da orta okullara din dersi konması süreci eklendi. 1960'da İslam enstitüleri açıldı.

Dış politikada tavizler sürmekteydi: 1956'da İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'ı işgal ettiğinde Türkiye, Nasır'a karşı işgalci ülkelerin yanında yer alıyor, Cezayir'in 1957-58'de Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlık savaşı desteklenmediği gibi Cezayir'in bağımsızlığı konusunda Birleşmiş Milletlerde yapılan oylamada da çekimser kalıyordu.

1957 GENEL SEÇİMLERİ: "30 Yıl Sonra Türkiye Küçük Amerika Olacak!"

27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde CHP oy oranını artırmış, DP'nin %48 oy oranına karşılık %41'i yakalamıştı. DP'nin kendi dışındaki siyasi güçleri tasfiye etme çabası artık açık saldırı haline gelmeye başladı. Bu uygulamalardan biri de 1958 yılında "Vatan Cephesi" adıyla yapılan uygulamadır. CHP'nin karşısındaki kişileri "vatansever" gören bu anlayış çerçevesinde radyolarda isim listeleri yayınlanmaya başlandı.

18 Nisan 1960'da "Tahkikat Komisyonları" kuruldu. Tahkikat Komisyonları gazetelere ve matbaalara el koymak yetkisine sahipti. Ayrıca Komisyonlar, kararlarına karşı çıkan kişileri hiçbir yargılamaya tabi tutmadan tutuklayıp 3 yıla kadar alıkoymak gibi çok tehlikeli yetkilerle donatılmıştı. TBMM'de iktidar milletvekillerine olağanüstü yetkiler veren bu komisyonların kurulması üzerine İsmet İnönü, DP'liler için ünlü sözü, "Sizi ben bile kurtaramam"ı sarfetmişti.

Bu arada 30 Ekim 1959'da sessiz sedasız, Anadolu topraklarında bir füze üssü kurulması kabul edildi. ABD, Türkiye'ye ilk nükleer başlıkların Şubat 1959 yılında konuşlandırıldığı belirtiliyor. Bu gelişmelerden hiç haberi olmayan Türk kamuoyu, Türk topraklarında nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin yerleştirildiğini ancak Ekim 1962'de kopan ve dünyayı

nükleer felaket eşiğine getiren Küba Füze Krizi ile öğrenmiştir. (Zamanında Akhisar füze üssünün montajında çalışmış olan George L. Smith'in anı ve fotoğrafları, "İbrahim 2" Jupiter füzelerinin 1961'de kurulduğunu belgelemektedir [3].)

Adım adım ihtilale doğru

28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nde I. sınıf amfisinde kurulan Tahkikat Komisyonu'na gönderme yapıp, "Hukukun bittiği yerde hukuk okunmaz" şeklinde ateşli bir konuşma yapan hukuk öğrencisi Nuri Yazıcı kürsüden iniyor, binlerce öğrenci arkasından yürüyerek orta bahçeye çıkıyordu. Orta bahçe tıklım tıklım dolu, heykelin önünde İstiklal Marşı söyleyen gençlerin üzerine, polis çipi hışım ile sürülüyor, eli

Akhisar'da "İbrahim 2" Jupiter Füzesi
Fotoğraf: George L. Smith (3)

tabancalı polisler büyük hukukçu İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar 'ı tartaklıyorlar, yerlerde sürüklüyorlar, Beyazıt Meydanı'nda atlı polisler gençlere saldırıyordu. Bu olaylarda Orman Fakültesi öğrencisi 20 yaşındaki Turan Emeksiz kursunlara hedef oldu, yaşamını yitirdi. Yüzlerce üniversiteli genç yaralandı.

5 Mayıs 1960'da da Ankara, öğrencilerin DP iktidarını protesto gösterilerine sahne oldu. 555 K Olayları (beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da) olarak tarihe geçen bu gösterilerde göstericiler arasında sivil giyinmiş çok sayıda genç subay da vardı. Bu olaylarda Başbakan Adnan Menderes'in yurtdışından dönüşünde aracının yolu kesildi, Adnan Menderes tartaklandı.

Artık ihtilal havası sokakları sarmıştı. Sokaktaki halk, "ne zaman devireceksiniz bunları" diye gördükleri subaylara bağırıyordu.

Öner Gürcan [4]

14 Mayıs 1960 günü Ankara çevresinden geldikleri anlaşlan çember sakallı, kasabalı görünümli kalabalıklar Kızılay'a doluşmaya başladı. Böyle bir güruhun gözlerine kestirdikleri gençleri hırpaladığı haberini alınca genç süvari subayları Kızılay'a inerek gençlerin yanında yer aldılar. 21 Mayıs 1960 günü ise Ankara, halkın alkışları arasında Harp Okulu öğrencilerinin DP aleyhine gösterilerine sahne oldu.

Ve DP iktidarı, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile son buldu.

27 MAYIS İHTİLALİ: "Ordu - gençlik el ele!"

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri DP iktidarını devirerek, yönetimi fiilen eline aldı. Cumhuriyet tarihinin en önemli dönemeçleri arasında olan bu olayla 10 yıllık "demokrasi denemesi" son buluyordu. Celal Bayar, Adnan Menderes ve DP ileri gelenleri tutuklandılar. Halk bu olayı sevinçle karşıladı. Orduya sevgi gösterilerinde bulunuldu. Cemal Gürsel Devlet Başkanlığına getirildi. TBMM'nin yetkileri feshedildi, anayasanın bazı maddeleri geçersiz sayıldı. Onun yerine 12 Haziran 1960'da kurulan Millî Birlik Komitesi (MBK) tüm yetkiyi eline aldı. 38 üyeden oluşan MBK ülkeyi fiilen yönetmeye başladı.

3 Ağustos 1960'da 235 general ve amiral emekliye sevk edildi. Bu olay 'Eminsular' adıyla anılır. 27 Ekim'de Üniversite öğretim üyelerinin affına ve yer değiştirilmelerine dair kanun kabul edildi. Sonradan 147'ler olarak adlandırılacak olan 147 öğretim üyesi görevlerinden uzaklaştırıldı. Günler geçtikçe MBK içinde çelişkiler artıyordu. Bu çelişkilerin sonucunda MBK üyesi 14 subay ordudan uzaklaştırılarak, yurtdışına "müşavirlik" adı altında sürgüne gönderildiler. 14'ler adı verilen bu subaylar arasında Alpaslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Münir Köseoğlu, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu, Rifat Baykal, Dündar Taşer ve Numan Esin gibi isimler vardı.

14 Ekim 1960'da DP'li yöneticilerin yargılandığı Yassıada mahkemesi başladı. Bu mahkemeler 203 celse sürmüş, 529 sanık, 1063 tanık dinlenmiştir. 15 kişi ölüm cezası, 31 kişi müebbet hapis, 418 kişi muhtelif cezalar almış, 123 kişi ise beraat etmiştir. MBK, 15 ölüm cezasından 4'ünü onaylamamış, Celal Bayar'ın cezası yarıyından dolayı hapse çevrilmiş, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüstü Zorlu'nun idamları ise onaylanmıştır. Fatin Rüstü Zorlu ile Hasan Polatkan hakkındaki karar İmralı Adası'nda 16 Eylül 1961'de yerine getirildi. Üçüncü idam mahkûmu devrik Başbakan Adnan Menderes, Yassıada'da intihar girişiminde bulunduysa da kurtarıldı. Hükmün infazı için iyileşmesi

beklendi ve ertesi gün, 17 Eylül 1961'de idam edildi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir başbakan idam ediliyordu.

6 Haziran 1961'den itibaren Türkiye yeni bir döneme girmişti. Kutuplar İnönü'nün güdümündeki Çankaya Köşkü ile Harp Okulu'ndaki Aydemir'in Komutanlık Odası arasında geriliyordu. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın beraberlikleri 6 Haziran 1961'de meyvesini verdi ve 8,5 ay fiilen, 1 yılı aşkın bir süre dolaylı olarak, etkileri ise yaklaşık 20 yıl sürecek ve ancak 12 Eylül 1980 darbesinde ortadan kaldırılacak, "genç subaylar demokrasisi"ni yaşattı Türkiye'ye.

Öner Gürcan [4]

huzursuzluk yaratmaya başladı. 6 Haziran 1961'de ordu içindeki Silahlı Kuvvetler Birliği, ihtilalin lideri Cemal Gürsel'e bir muhtıra verdi. Muhtırada görevden alınan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in göreve iadesi istendi. 8 Haziran'da İrfan Tansel Hava Kuvvetleri komutanlığına döndü.

Cumhuriyetin nitelikleri konusunda 1961 Anayasası, 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunundan oldukça farklıdır. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu 2'nci maddesinde devletin temel nitelikleri olarak cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık sayılmıştır. 1961 Anayasası bu altı ilkedden halkçılığı, devletçiliği ve inkılapçılığı kabul etmemiştir. Milliyetçilik ilkesini ise "millî devlet" olarak değiştirerek kabul etmiştir. Anayasa bunların yanında, "insan haklarına dayanan devlet", "demokratik devlet", "sosyal devlet", "hukuk devleti" gibi yeni temel ilkeler kabul etmiştir. Bu ilkelerden hukuk devleti ilkesi gibi bazılarının temelleri eski Anayasalarımızda mevcuttur. Ancak sosyal devlet ilkesi tamamıyla bu Anayasanın bir yeniliğidir.

Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku [5]

1961 Anayasası, 27 Mayıs askeri hareketinin "beraati" dir. Bu anayasa Türk toplumunun binlerce yıllık tarihi içinde yarattığı en ilerici anayasadır.

Dr. Alev Coşkun,
1961 Kurucu Meclis Üyesi [6]

Demokrasiye geçiş ve sivil yönetim konusunda gerek yurtdışından, gerekse yurtiçinde baskılar artmaya başladı. Yeni bir anayasanın oluşturulması ve ülkenin yeniden seçime götürülmesi göreviyle Kurucu Meclis oluşturuldu. Siyasi arena, Kurucu Meclis'in işbaşı yapmasıyla hareketlendi. 11 Şubat 1961'de eski DP'lilerin kurduğu Adalet Partisi (AP), 13 Şubat 1961'de de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu.

Bu arada ordu içindeki terfi ve tayinlerde hükümetin fazlaca etkin olması, ordu içinde 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulan yeni anayasa %65 evet, %35 hayır oranıyla kabul edildi. Bu anayasa cumhuriyetin en demokratik ve özgürlükleri genişleten anayasası olarak bilinmektedir.

1961 Anayasasına göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruludur. Millet Meclisi, genel oyla seçilen dört yüz elli milletvekilinden kuruludur. Cumhuriyet Senatosu ise üç çeşit üyeden oluşmuştur. Yüzelli adet olan birinci grup üyeler halk tarafından seçilir. Onbeş adet olan ikinci grup üyeler ise Cumhurbaşkanı'nca seçilir. Bu iki grup üyelerin görev süresi altı yıldır. Ancak Cumhuriyet Senatosu seçimleri altı yılda bir değil, iki yılda bir yapılır. Her seçimde, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri yenilenir. Üçüncü grup üyeleri ise ömür boyu görev yapar. Anayasa bunlara "tabii üyeler" demektir. Bunlar da kendi içinde iki gruba ayrılır. Bunlardan birincisi 13 Aralık 1960 tarih

ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi başkan ve üyeleridir. İkincisi ise eski Cumhurbaşkanıdır. (Senato, 1982 Anayasası ile kaldırılacaktır.)

1961 Anayasasının, ancak %65 "evet" ile kabul edilmesi dikkat çekicidir. Bu oran, 1981 anayasasının niteliği ve kabul oranıyla karşılaştırıldığında, iki halkoylamasının yapıldığı ortamdaki demokratikliğin bir göstergesi olabilir mi diye düşünüyor insan.

Ülkenin, 1960 ihtilalinden sonra yaşayacağı genel seçimlere giderken ABD ve Avrupa ile ilişkilerinde fazlaca değişen birşey olmamıştı. ABD'nin Ocak 1961'de yaptığı 43 milyon dolarlık yardımla birlikte 27 Mayıs'tan beri yapılan yardım tutarı 279 milyon doları bulmuştu. 17 Şubat 1961'de Türk ve Alman İş ve İşçi Bulma Kurumları arasında anlaşmaya varıldı. 105 kişilik ilk Türk işçi kaflesi Almanya'da bir inşaat firması tarafından işe alındı. 2 Haziran 1961'de Almanya'nın Türkiye'ye vereceği 200 milyon mark tutarındaki kredi ile ilgili anlaşma imzalandı.

Ancak ülkenin onurunu kurtarma çabaları da gözden kaçmıyor: 30 Mayıs 1961'de DP iktidarı döneminde yabancı bankalara rehin edilen altınlarımızdan kurtarılan 4 tonluk ilk parti Londra'dan yurda getirildi. Altınlar 1955 - 56 yılları arasında rehin edilmiş, rehindeki toplam 85 ton altının büyük bölümü ABD, İngiltere ve Fransa'da bulunuyordu.

1961 GENEL SEÇİMLERİ: İlk koalisyon(lar) dönemi

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde CHP umutluymdu. DP'nin 27 Mayıs'ın altında ezilip yokolduğu düşünülüyordu. Ama beklenen gerçekleşmedi. Seçimlerde yaklaşık 10,5 milyon oy kullanılmıştı. CHP ancak %36,7 oy alabilmişti. DP'nin yerine kurulan AP ise seçimlerden %34,8 ile başabaş çıkmıştı. 450 üyeli mecliste CHP 173, AP 158 milletvekiline sahip olmuştu. CHP açısından senato üyeliklerinde durum daha da vahimdi. 150 üyenin 71'ini AP, 36'sını CHP almıştı.

Seçimler bilindiği gibi sonuçlanınca Millî İrade'nin tam olarak gerçekleşmediği inancına varmıştık. Bu anda Türk Silahlı Kuvvetleri içinde fikir ayrılığı belirmeye başladı.

Kanaat o idi ki, memleketin muhtaç olduğu ekonomik ve sosyal reformlar ilmi tarzda değil, gelişigüzel uygulanacak ve siyasi kavgalarla memlekette 27 Mayıs'tan öncesine nispetle daha gergin bir hava yaratılacaktı...

Talat Aydemir
Ve Talat Aydemir Konuşuyor [7]

22 Şubat 1962 olaylarından hep Talat Aydemir'in başlattığı 22 Şubat İhtilali diye bahsedilir. Oysa 22 Şubat günü yaşananlar, ihtilalci subayların bir oldu bitti ile buldukları yerden sürülmeleri amacıyla yürütülen ve bizzat İnönü tarafından başlatılan bir karşıdevrimdir.

Öner Gürcan [4]

Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti, İnönü'nün deyimiyle "Karma Hükümet", CHP ile AP tarafından kuruldu. 26 Ekim 1961'de de Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı'na, ihtilal lideri Cemal Gürsel seçildi.

22 Şubat 1962'de Ankara'da Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in başlattığı ayaklanma girişimi, hükümet ve cumhurbaşkanı ile yapılan anlaşma ile sonuçlandı. Ertesi gün, 22 Şubat direnişine katılan genç subaylar emekli edildiler. Harp Okulu öğrencileri de 1 ay zorunlu izne gönderildiler.

10 Mayıs 1962'de "Asker kişileri tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara

esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmaması hakkındaki kanun" kabul edildi. Bu kanunla Talat Aydemir ve arkadaşları

affedildiler. 22 Mayıs 1962'de CHP ile AP arasındaki "af" tartışması sertleşti ve 30 Mayıs 1962'de İnönü, AP'nin af ile ilgili tutumu üzerine istifa etti. CHP-AP Koalisyonu çekildi. 2 Haziran 1962'de İnönü, yeniden kabineyi kurmakla görevlendirildi. Çok çetin geçen görüşmelerden sonra dönemin ikinci koalisyonu, CHP-YTP-CKMP Koalisyonu kuruldu. 9. İnönü Kabinesi (2. Koalisyon Hükümeti) 134 red, 4 çekimser oya karşın 259 oyla güvenoyu aldı.

27 Mart 1960 ihtilalinden yara almadan sıyrılan islami hareket, sınırlarını genişletiyordu. 1951-1959 yılları arasında Adnan Menderes'in başbakanlığı süresince 19 imam hatip okulu açılmış, buna karşılık İnönü'nün başbakanlığında yalnızca 1962-1963 yıllarında açılan imam hatip okulu sayısı 7'yi bulmuştu.

ABD ve Almanya'dan yardımlar ise sürüyordu. 2 Eylül 1961'de Türkiye'nin 3 milyar 731 milyon liralık dış borcunun 12 taksitte ve yüzde 3 faizle ödenmesi konusunda yapılan anlaşma ile ilgili kanun tasarısı Meclis'te kabul edilirken 24 Ocak 1962'de OECD Beşyillik planların gerektirdiği finansmanın sağlanması için bir konsorsiyum kuruyordu. Milletlerarası Para Fonu ile İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Türkiye'nin dış ödemeler açığı için 83,5 milyon dolar tutarında kredi vermeyi kabul etti. Bu kredinin 50 milyonunu İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, kalanını ise Milletlerarası Para Fonu tarafından verilecekti. Aynı tarihlerde Türk-Amerikan sermayesi ile Adapazarı ve İzmit yakınlarında iki lastik fabrikası kurulacağı açıklandı. Bunlar Türk bankaları ve işadamlarıyla "U.S. Rubber Company" tarafından kurulacak "U.S. Royal Lastik A.Ş.", diğeri ise yine bir Türk Bankası ile Goodyear tarafından kurulacak olan "Goodyear Lastikleri AŞ" idi. Her iki firmada hisselerin çoğunluğu ABD'ye aitti. 24 Şubat 1962'de Avrupa Para Fonu direktörler meclisi, Türkiye'ye 45 milyon dolarlık kredi açılmasını kabul etti. Bu yardım 1962 yılı dış ödemeler açığının kapatılması için kullanılacaktı. 20 Haziran 1962'de Türkiye ile Almanya arasında sermaye yatırımlarının karşılıklı olarak teşvik ve himayesini öngören antlaşma imzalandı. Ve nihayet 31 Temmuz 1962'de "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" kuruldu. Konsorsiyumda yer alan ülkelere bakıyoruz: ABD, Almanya, Kanada, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya. 25 Eylül 1962'de de Avrupa Ortak Pazar ülkelerinin Bakanlar Kurulu, Türkiye'ye Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesi içinde 300 milyon dolar yardım edilmesine karar verdi.

Bu arada 23 Ağustos 1962'de Almanya'ya çalışmaya gitmek için 78 bininci işçi başvurmuştu. Yalnızca 1 Ekim 1961'den bu yana Almanya'ya gönderilen işçi sayısı 7565'i bulmuştu. Hayat pahalılığı ve işsizlik, çok sayıda işyerinde grevlere ve gösterilere neden oluyordu. DİE Türkiye'nin, hayat pahalılığında dünya ikincisi olduğunu açıklıyordu. 28 Ocak 1962'de Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in başkanlığında toplanan III. Çalışma Meclisi, toplantılarının 13. gününde işçiyeye grev, işverene de lokavt hakkının verilmesini oybirliğiyle kabul etti. Kabul edilen raporda grev yapılamayacak işyerleri de belirlendi. Cumhuriyet tarihinde ilk kapsamlı grev, 28 Ocak 1963'de KAVEL Kablo Fabrikası'nda 173 işçinin iş bırakması ile başladı. Bunu öteki sanayi kollarındaki grevler izledi. Grevlere, henüz yasa çıkmadan başlamıştı. 26 Nisan 1963'de Millet Meclisi'nin birleşiminde 3,5 saat süren görüşmelerden sonra yasa kabul edildi. Grevcileri bir sürpriz beklemekteydi: Grev ve lokavt birlikte yasallaştırılmıştı. "Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu"nun uygulamaya konduğu 24 Temmuz, "işçi bayramı" ilan edildi. 1 Mayıs "bahar bayramı"ydı artık.

Yasa neyi değiştirmişti? 14 Kasım 1963 İstanbul'da her türlü grev ve lokavt, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın iznine bağlandı. Ocak 1964'de ATAŞ Rafinerisi'nde 16 günden beri devam eden grev, işverenin "Grevden önceki şartları kabul ederseniz çalışın" şeklindeki sözleri üzerine gergin bir havaya girdi. Bakanlar Kurulu yaptığı toplantıda "milli güvenliği bozucu" nitelikte gördüğü grevin bir ay süreyle ertelenmesini kararlaştırdı.

Bu arada, 27 Mayıs İhtilali'nde öncü rol oynamış olan "genç subaylar", 21 Mayıs 1963 tarihinde ikinci kez ihtilal girişiminde bulundular. 5 Eylül 1963'de Mamak Askeri

Büyük Türk Milletine,

Gayesi ve vazifesi milletimizin kurtarıcısı Cumhuriyetimizin koruyucusu büyük Atatürk'ün ilkeleri ile çizdiği yolda yürümek ve milletimizi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıracak refah, huzur ve güvenlik içinde yaşatmak olan Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetlerinin, mevcut anayasa ve kanunları hiçe sayarak partizan bir zihniyetle hareket etmeleri neticesinde ekonomik, sosyal ve politik hayatımızı tamamen felce uğratmışlar, millet ve devletimizin bekasını tehlikeye düşürmüşlerdir. Durumu çok yakından ve hassasiyetle izleyen Türk Silahlı Kuvvetleri bu şartlar altında Büyük Milletimizin isteklerine uygun olarak ve bunu milli vazife bilerek idareye el koymak zorunda kalmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Karargahı

20 Mayıs 1963, saat 23:35, Ankara Radyosu [4]

[...] Onlara göre 27 Mayıs hareketi, Türkiye'nin sosyoekonomik sorunlarına, Atatürk devrimlerinin, onun ölümlüyle birlikte 1938 yılında rafa kaldırılmasına duyulan tepkiden doğmuş, DP iktidarının diktatörlüğe giden yönetimi bu tepkiyi büyütmiş, ihtilali hızlandırmıştı. Türkiye, ancak Atatürk'ün tanımladığı tam bağımsızlık ve gelişmişlik düzeyine gelerek kurtulabilirdi. Devrimin amacı bu olmalıydı. İktidarı bir partiden alıp diğere teslim etmek devrim olarak nitelendirilemezdi.

Nesrin Turhan, İhtilalin Süvarisi [8]

Mahkemesi'nde yargılanan sanıklarından aralarında Talat Aydemir'in de bulunduğu 7'si ölüm cezasına, 29'u da ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. 31 Ekim 1963'de verilen ölüm cezalarından dördü, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezaları TBMM tarafından onaylandı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in idamlarını onayladığı Fethi Gürcan 27 Haziran 1964'de, Talat Aydemir 5 Temmuz'da idam edildiler. Bir süre sonra Silahlı Kuvvetler'den "Süvari Sınıfı" kaldırıldı.

Ve Avrupa Birliği'ne ilk adım atıldı: 12 Eylül 1963'de "Ortak Pazar Antlaşması" imzalandı.

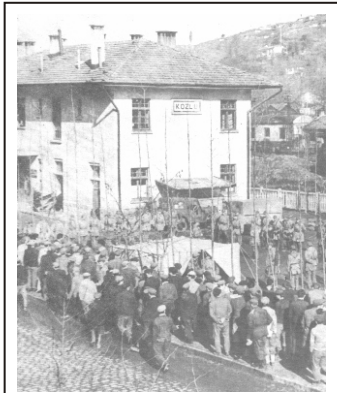
24 Kasım 1963'de Başbakan İnönü, Kennedy'nin cenaze töreninde bulunmak için ABD'ye gitti. İnönü'nün Amerika'da bulunduğu sırada CHP dışındaki koalisyon ortakları koalisyondan çekilme kararı aldı. İnönü 2 Aralık'ta yurda döndü ve "...

Koalisyonun dağıldığı hakkındaki haberi, Amerika'da herkesle beraber duydum..." diyerek istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu. İnönü 14 Aralık'ta hükümeti kurmakla tekrar görevlendirildi. 4 Ocak 1964'de İnönü'nün 10. ve son kabinesi 175'e karşı 225 oyla güvenoyu aldı. Kabinede 3 Bağımsız Milletvekili bulunuyordu. 12 Mart'ın ardından başbakanlık koltuğuna oturacak olan Ferit Melen, Maliye Bakanlığı, Bülent Ecevit ise Çalışma Bakanlığı görevlerine getirildi.

25 Haziran 1964'de "Türkiye'ye yardım konsorsiyumu" 149 milyon dolar kredi vermeyi kabul etti. 14 Temmuz 1964'de Türkiye Uluslararası Kalkınma Birliği Kredi Antlaşmasına katıldı. 20 Ağustos 1964'de Ankara'da Türkiye ile Fransa arasında "İnsan gücünde işbirliği anlaşması" imzalandı. Anlaşma ile ilk etapta 10 bin Türk işçisi kuzeydeki kömür ocaklarında çalışmak üzere Fransa'ya gidecekti. İş ve İşçi Bulma Kurumu kanalıyla 1961 yılından 1964 yılı Temmuz sonuna kadar çeşitli dış ülkelere 5511'i kadın 80 bin 864 işçi gönderildiği açıklandı. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, önümüzdeki 3 yıl içinde 300 bin

işçinin daha başta Batı Almanya olmak üzere muhtelif Batı Avrupa ülkelerine çalışmaya gideceğini açıkladı.

Bu arada ülkedeki ekonomik istikrarsızlığın üzerine bir de Kıbrıs sorunu başgöstermişti. 25 Mart 1963'de EOKA'cılar Kıbrıs'ta iki camiye bomba attılar. Kıbrıs'ta, Türklere karşı şiddet olayları hızla tırmanıyordu. 30 Kasım 1963'de Kıbrıs Anayasası'nda değişiklik yapılması için Cumhurbaşkanı Makarios Türk Hükümeti'ne muhtıra verdi. Kıbrıs'ta kanlı olaylar artıyordu. 15 Şubat 1964'de Kıbrıs sorununu çözümlenmek üzere Londra'da biraraya gelen Türkiye, Yunanistan ve İngiltere çözüm anlaşmasına varamayınca konferans sonuçsuz dağıldı. İngiltere, sorunun çözümü için Birleşmiş Milletler'e başvurdu. 4 Mart 1964'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kıbrıs'ta üç ay süre ile görev yapacak Uluslararası Barış Gücü gönderilmesine karar verdi. 10 Nisan 1964'de karasularımız 12 mile çıkarıldı. 300 Yunan uyruklunun işlerini 15 gün içinde tasfiye

Kozlu Direnişi -
Fotoğraf: İletişim Yayınları Arşivi

etmeleri istendi. 30 Yunanlı işadama da sınır dışı edildi. Kanlı olayların durmaması üzerine Türkiye, Kıbrıs'a müdahale kararı aldı. Bu kararın üzerine ABD Başkanı Johnson, 4 Haziran 1964'de İnönü'ye sert bir mektup gönderdi. Tam da bu sırada Türkiye'de ikamet etmekte olan Yunan uyruklulara bazı özel ayrıcalıklar tanıyan ve 1930 yılında imzalanan "İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması"nın 16 Eylül 1964 tarihinde sona ermesiyle 5000 Yunan uyruklu sınır dışı edildi. Bunun öncesinde sınır dışı edilen Yunan uyruklarının sayısı 6800'ü bulmuştur.

Hükümet içinde huzursuzluk, iktidar kavgaları da bitmek bilmiyordu. 22 Kasım 1964'de Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında toplanan parti liderleri rejimin korunması hususunda anlaşmaya vardı. Ancak siyasi çekişmeler durulmuyordu. 4 Ocak 1964'den beri işbaşında bulunan İnönü hükümeti, 1965 bütçesinin TBMM'de

reddedilmesi üzerine 13 Şubat 1965'de düştü. 20 Şubat 1965 Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında AP, CKMP, YTP ve MP'nin katılımıyla oluşan dördüncü koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümette AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, başbakan yardımcısı olarak görev aldı.

12 Mart 1965'de Kozlu, Karadon, Gelik, Kilimli üretim ocaklarında işçilerin madene inmeyerek başlattıkları grev kana bulandı. İlgililerin ocağa inmeleri yolundaki uyarılarını dinlemeyen işçilerle jandarmalar arasında çıkan çatışmada 2 işçi öldü, 12 işçi ile 12 er çeşitli yerlerinden yaralandı. Olaylar üzerine sıkıyönetim ilan edildi.

30 Mart 1965'de OECD Türkiye'ye 70 milyon dolarlık (630 milyon lira) kredi açmaya karar verdi. Kredinin, Türkiye'nin dış borçlarının ödenmesini kolaylaştırmakta kullanılacağı belirtildi. 4 Mayıs 1965'de OECD, Türkiye'nin bu yıl 5 yıllık kalkınma planının uygulanmasında kullanması için Batı ülkelerinden 335 milyon dolar kredi alacağını açıkladı. 27 Temmuz 1965'de Beş Yıllık Planı "çok mükemmel" bulan Türkiye'ye Yardım

Konsorsiyumu 400 milyon dolarlık yardım yapılmasını kararlaştırdı. Bu yardımın 200 milyon dolarını ABD verecekti.

1965 genel seçimlerine gidildiğinde Türkiye, son beş yıldı bir ihtilal, iki ihtilal girişimi, dört koalisyon hükümeti görmüştü. Bu, henüz başlangıçtı.

1965 GENEL SEÇİMLERİ: "Demokrasi Gelecek, Hesap Sorulacak!"

10 Ekim 1965 genel seçimleri, sonuçları açısından 14 Mayıs 1950 seçimleri kadar ilginç sayılabilir. Meclisteki 450 sandalyeden 240'ı AP'nin olmuş, CHP 1961'deki oy sayısını bile koruyamamış, oyların ancak % 29'unu alabilmişti. Ama bunların dışında parlamentoda bir "yenilik" de vardı. Türkiye İşçi Partisi (TİP) oyların %3'ünü alarak 15 milletvekili ile meclise girmişti. 11 Kasım 1965'de birinci Demirel Hükümeti TBMM'de 172 red oyuyla karşılık 252 oyla güven oyu aldı.

1965 1970 dönemini, AP'nin "önlenemeyen yükselişi" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. 5 Haziran 1966'da 23 ilde yapılan senato kısmi seçimleri ile 1 ilde yapılan milletvekili seçimini AP açık farkla kazandı. Olaylı geçen ve çıkan kavgalarda 15 kişinin öldüğü, 50 kişinin yaralandığı 2 Haziran 1968 kısmi senato seçimlerinde de AP 38, CHP 13, GP 1, MP 1 senatörlük çıkarmış, ayrıca açık bulunan 5 milletvekilliği için yapılan seçimde AP 5 milletvekilliğini de kazanmıştı.

Bu sonuçlara paralel olarak bu dönemde sanayi yatırımlarının hızla arttığına tanık oluyoruz. Tunçbilek Termik Santrali ek tesisleri, Keban Barajının yapımına başlanması, Kütahya Suni Gübre Fabrikası ek tesisleri, Ankara Çimento Fabrikası ek tesisleri, Karadeniz Çimento, Bursa Çimento'nun üretime geçmesi, Netaş'ın kurulması, ilk ticari otomobil "Anadol" un üretimi, Ankara Televizyonu'nun deneme yayınına başlaması, Çinkur A.Ş.'nin kurulması, bu döneme rastlar. (Bunlardan Karadeniz Çimento 1991 yılında Uzan Grubu'na satılmış, Çinkur, 2002'de özelleştirilmiştir.)

Öte yandan 1963'de kurulmaya başlanan "Komünizmle Mücadele Dernekleri"nin sayısının 10'dan, 1968'de 141'e ulaştığını, 1965 1971 arasında açılan yeni İmam Hatip okulları sayısının 46 olduğunu görüyoruz. 1968'de seçim sisteminde "Milli Bakiye" kaldırılarak daha az sayıda oy alan partilerin TBMM'de temsil edilmeleri engellendi. 1965 seçimlerinde oy oranı %3 olan Türkiye İşçi Partisi, 15 milletvekili ile meclise girmeyi başarmıştı. 1969 genel seçimlerinde oy oranı %2,68 olan TİP, meclise ancak 2 milletvekili ile girebilecekti.

Rahatsızlığı giderek artan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 2 Şubat 1966'da ABD Başkanı Johnson'un "Mavi Kuş" adlı özel uçağı ile tedavi için Amerika'nın Washington kentine gitti. 28 Mart 1966'da TBMM Genel Kurulu'nda, Sağlık Kurulunun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in görevini yapmasına tibben imkan olmadığı yolundaki raporun okunup onaylanmasından sonra kontenjan senatörü Cevdet Sunay, cumhurbaşkanlığı seçildi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, müebbet hapse mahkum üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı 8 Temmuz 1966'da Anayasa'nın 97. maddesine dayanarak affetti. Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı ve 27 Mayıs ihtilalinin lideri Cemal Gürsel, 219 gün süren komadan sonra Ankara Gülhane Hastanesi'nde 14 Eylül 1966 sabahı saat 6.45'de hayata gözlerini yumdu.

... ve bitmeyen çilemiz: "Avrupalı" olmak

O günlerdeki bazı gazetelerden alıntılar [9, 10, 11]:

7 Aralık 1967

"Ortak Pazar'da bize güçlükler çıkarıldı. Türkiye ile Ortak Pazar ülkeleri Ortaklık Konseyi'nin son toplantısında, Ortak Pazar'a dahil altı ülkenin Türkiye'den indirimli gümrük tarifesine tabi 12 yeni kalem ihracat maddesi kabul edildi. Ancak Fransa, İtalya ve Hollanda zeytinyağı ihracatımız konusunda Yunanistan'a büyük avantajlar sağlandığı halde aynı avantajın Türkiye'ye sağlanmasını ertelettiler. Bu nedenle zeytinyağının Ortak Pazar üyesi ülkelere ihracı meselesi sonuca bağlanmadı."

14 Eylül 1969

"Ortak Pazar geçiş dönemi için yeşil ışık yaktı. Ortak Pazar Türkiye Ortaklık Komisyonu, 4 yıllık dönem raporunda Türkiye'nin ekonomik ve ticari durumunu eleştirdikten sonra komisyonun birleşik oturum çalışmalarında Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliğinin ikinci ortaklık dönemine (geçiş dönemi) girmesine karar verildiğini açıkladı."

Bu arada "Kıbrıs" konusu durulmak bilmiyordu. 31 Ekim 1967'de Kıbrıs Türk Topuluğu Lideri Rauf Denktaş, Kıbrıs'ta Rum yönetimi tarafından tutuklandı. Denktaş'ın tutuklanması Ankara, İstanbul, Eskişehir ve Diyarbakır'da düzenlenen mitinglerde protesto edildi. 12 Kasım 1967'de Lefkoşe Cezaevi'nden Türkiye'ye dönmek şartıyla serbest bırakılan Denktaş Ankara'ya geldi. Denktaş "Enosis fiilen olmuştur. Yeni bir siyaset takip etmek lazım. Beklemekle birşey elde edemeyiz" diyordu. 15 Kasım 1967'de Rum birlikleri Boğaziçi ve Geçitkale Türk köylerine saldırarak işgal etti. Türk Silahlı Kuvvetleri alarma geçti. 17 Kasım 1967'de TBMM hükümete "Türk Silahlı Kuvvetlerini yabancı ülkelere gönderme" yetkisini verdi. 18 Kasım 1967'de Türk jetleri Kıbrıs üzerinde 4 ihtar uçuşu yaptı. Kriz hızla tırmanıyordu. Yunan Cuntası, Türk notası karşısında olumsuz tavır aldı. 22 Kasım 1967'de ABD Başkanı Johnson, Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle bir Türk-Yunan çatışmasının çıkmasını önlemek amacıyla özel temsilcisi Cyrus Vance'ı uçakla Ankara'ya gönderdi. 26 Kasım 1967'de Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşma oldu. Atina adada bulunan anlaşma dışı askerlerini BM Barış Gücü kontrolünde ve 1.5 ay içinde çekmeyi kabul etti. Böylece Kıbrıs buhranı Yunanistan'ın, Türkiye'nin isteklerini kabul etmesiyle sona erdi. 29 Aralık 1967'de Kıbrıs'ta "Geçici Türk Yönetimi" ilan edildi. Kıbrıs Türk Cemaati, Makarios'un Kıbrıs Anayasası'nı ve anlaşmaları ihlal ederek yarattığı fiili durum karşısında Geçici Türk Yönetimi'ni kurdu. Türk yönetim başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, yardımcılığına ise Rauf Denktaş getirildi.

Dış kaynaklı "yardımlar" sürüyordu. 11 Ağustos 1966'da Dünya Bankası Türkiye'ye 15 yıl vadeli yüzde 6 faizli 25 milyon dolarlık kredi açtı. Krediyile ilgili anlaşma Washington'da imzalandı. 1967'de Uluslararası Para Fonu'ndan, 27 milyon dolar, ABD'den 65 milyon dolar, Almanya'dan 184 milyon marklık kredi anlaşmaları imzalandı. Almanya'dan alınan 184 milyon markın 119 milyonu eski borçların tescili ve faizlerinde kullanılacaktı. 1968'de İngiltere'den 2,5 milyon sterlin, Dünya Bankası'ndan 150 milyon dolar istedik. Almanya, Türkiye'nin 1968 yılı içinde vadesi gelen 95 milyon mark tutarındaki borç faizini ertelemeyi, ayrıca 80 milyon mark kredi vermeyi kabul etti. 1969'da Hollanda Hükümeti OECD konsorsiyum çerçevesinde Türkiye'ye 3,5 milyon gulden kredi veriyordu. Türkiye, zorunlu adım batağa saplanıyor, vadesi gelen borçlarını ödemek için yeni krediler almak zorunda kalıyordu.

1966 yılı içinde "ithalat rekoru" kırıldı. İthalatımız bir önceki yıla oranla %25 artarak 143 milyon dolar fazlalıkla 715 milyon dolara, dış ticaret açığımız bir yılda %100 artarak 226 milyon dolara çıkmıştı. Ülkede artan işsizlik ve geçim sıkıntısıyla yurtdışına işçi olarak

[...] Tarımsal ithalatın serbest bırakılmasıyla, ucuz fiyatlı ürünler iç pazarlarımızı işgal etmeye başladı. Düşük fiyatlarla yapılan ithalat, IMF ve Dünya Bankası'nın yüksek faizli kredileri ile karşılanıyordu. Doğal olarak ülkede tarımsal sermaye birikimi ve üretim hızla gerilemeye başladı. Ulusal üretim ortadan kalktıkça, Türkiye daha fazla ithalat yapmaya, dışa gittikçe daha bağımlı hale gelmeye başladı.

Tarımda dışa bağımlılık bugün de artmaya devam ediyor. Türkiye, bir zamanlar fazlasıyla ürettiği ve ihraç ettiği birçok tarımsal ürünü dışardan, AB ülkelerinden ve ABD'den alıyor artık. İthalat piriñçe başladı, neredeyse tüm tarım ürünlerine yayıldı.

[...] Türkiye 1990'lara kadar pamuk ihraç eden bir ülkedydi. Dünyanın 7. büyük pamuk üreticisiydi. Bugün 3. sırada, ancak dünya pamuk ithalatçıları -evet, ne yazık ki ithalatçıları- arasında 3. sırada! Pamuk ithalatının yüzde 40'ını Amerika'dan, yüzde 20'sini Yunanistan'dan yapıyoruz. [...] 1989'da Türkiye mercimek ihracatında üçüncüydü. Bugün dünyanın dördüncü büyük ithalatçısı durumundadır. Fındık, üzüm, incir, şeker pancarı ve diğer ürünlerde de aynı oyunlar oynanmakta, köylü ve üretim bitirilmektedir.

İdil Konyalı [12]

senetlerin parasal değeri 533 milyon TL'yi bulmuştu. "Tahıl ambarı Anadolu" Almanya, ABD ve Kanada'dan buğday ithaline başlamıştı.

Dünyada esen '68 rüzgarları bizi de sarıyor

Çok uzun zamandır toplumsal değerlerimizi maddi ölçütlere teslim edegeldik. Gayri Safi Milli Hasılamıza - ki eğer Amerikayı bununla ölçüyorsak - hava kirliliği, sigara reklamları, otoyollarımızdaki ölü ve yaralılarımızı toplayan ambulanslar dahil. Kapılarımızdaki özel kilitler ile bu kilitleri kıranları koyduğumuz hapishanelerimiz dahil. Kızılçamlarımızın katli ve doğal güzelliklerimizin başıbozuk yayılımla yok edilmesi dahil. Napalm, nükleer başlıklar, sokak göstericileriyle savaşılan polisin zırhlı araçları dahil. [...] Çocuklarımıza şiddeti özendirilen televizyon programları dahil. [...] Özetle, yaşamımızda yer alan herşeyi kapsıyor yaşamı yaşanır kılan özellikler dışında.

Robert F. Kennedy,
Kansas Üniversitesinde yaptığı konuşmadan,
18 Mart 1968

gitmek için sıra bekleyenlerin sayısı Ocak 1966'da 650 bin olarak açıklanıyordu.

Eylül 1967'de Devlet Planlama Teşkilatı, hükümete verdiği özel tedbirler raporunda enflasyona karşı "kısmi tedbirler" yerine Türkiye ekonomisinin şartlarına uygun "temel tedbirler" alınmasını istiyordu. 1967 sonunda Hazine'nin nakit açığı 3 milyar lirayı aşmış, 1968 programında ek finansman ihtiyacı 1 milyar 265 milyon lira olarak belirtilmişti.

1968'e geldiğinde tablo vahimdi: 1966 yılında 132,5 ton olan altın stoğumuz 109 tona düşmüş, bunun 98 tonu ise rehindeydi. Son altı yıl içinde altın rezervimiz 15 ton, serbest altın miktarı ise 30 ton azalmıştı. Yılın ilk beş ayı içinde protesto edilen senet sayısı geçen yılın aynı dönemine göre %53 oranında artmış, protesto edilen

ABD'nin 1965'de Vietnam'ı işgali, tüm dünyada yankı buldu. Tüm dünyada gençlik, özgürlük ve demokrasi için yürüyordu. 9 Ekim 1967'de Küba Devrimi'nin liderlerinden Ernesto Che Guevara Bolivya dağlarında öldürüldü. Che, tüm dünyada gençlerin özgürlük simgesi haline gelmişti. 1967'de Mao Tse Tung önderliğinde Çin'de başlayan "Kültür Devrimi", pek çok ülkede gençlik arasında örnek gösteriliyordu. 10 Mayıs 1968'de Paris'te "Barikatlar Gecesi"nde bir milyon kişi, "işçi öğretici öğretmen el ele" sloganıyla sokaklara döküldü. İtalya'da 1967 Eylül'ünde onaltıbin işçinin katıldığı Olivetti grevi, 1968 Şubat ayında

Torino'daki Michelin lastik fabrikalarına yayıldı. Almanya'da 1967'de İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ziyareti sırasında protesto göstericilerine polisin ateş açması ve bir gencin vurularak öldürülmesi, öğrenci hareketinin ansızın yükselmesine yol açtı. Öğrencinin cenaze törenine katılan onbeşbin kişinin gösterileri, 2. dünya savaşından sonra Almanya'daki en büyük kitlesel gösteriydi. Protesto gösterileri kısa sürede Berlin dışına da yayıldı. 11 Nisan 1968'de devrimci gençlik önderlerinden Rudi Dutschke'nin Berlin'de konuşma yaparken vurulmasıyla Almanya'nın 27 kentinde her gün onbinlerce kişinin katıldığı protesto gösterileri yapıldı. 1968 ilkbaharında Fransa, İtalya ve Almanya'daki hareketler İngiltere'ye sıçradı. 17 Mart 1968'de yirmibin kişilik topluluk, Vietnam savaşını protesto için ABD Büyükelçiliğine doğru yürüdü. Polisle saatler süren çatışmalar oldu. Ekim 1968'de Londra'da Vietnam Savaşına karşı yapılan yürüyüşe katılanların sayısı 100 binin üzerindeydi. 21 Ekim 1967'de Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için binlerce Amerikalı Washington'a yürüdü. Sloganları, Başkan Johnson'a yöneltilen bir soru biçimindeydi: "Bugün kaç çocuk öldürdün?" Siyahi özgürlük savaşçısı Martin Luther King 4 Nisan 1968'de, Vietnam savaşına son vereceğini vaadederek seçim kampanyalarını yürüten Başkan adayı Robert F. Kennedy 5 Haziran 1968'de suikastte yaşamını yitiriyordu.

Türkiye de kaynıyor

Türkiye'de '68'in, o yılın sonbaharında gerçekleştirilen üniversite işgalleriyle başladığı sanılır. Bu, '68'i, yalnızca bir öğrenci hareketi olarak kabul etmek bile doğru olmayacaktır. Türkiye'nin '68'i, genel ve kronik hale gelmiş siyasal ve iktisadi bunalımın içinden yükselen kitle hareketinin bir parçası olarak doğdu ve bu koşulların devam ettiği yıllar boyunca başlıca özelliklerini korudu.

Aydın Çubukçu,

Hayat pahalılığı tüm yurttaki işçi eylemlerinin yoğunlaşmasına neden oluyordu. 1966'da Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda, Türk Pirelli Lastik Fabrikası'nda, Kula Mensucat ve İzmir Yün Mensucat fabrikalarında, binlerce işçiyi kapsayan grevler yapılıyordu. 26 Nisan 1966'da Lastik-İş sendikası 7 işyerinde grev başlattı. 3 Haziran 1966'da Çelik Sanayileri İşçileri Sendikası, 12 bin işçinin çalıştığı Türkiye Demir Çelik İşletmesi'nde greve gitti. 26 Eylül 1966'da İskenderun-Batman boru hattı işçilerinin almış olduğu grev kararı, 'milli güvenliği bozucu' nitelikte görülerek Bakanlar Kurulu kararıyla ertelendi. 4 Ağustos 1967'de toplu sözleşme görüşmelerindeki anlaşmazlıklar

nedeniyle SSK'da greve başlandı. SSK'nın 18 şubesi ve bunlara bağlı işyerlerinde 7 bin memur ve hizmetlinin katıldığı grevin, 56 bin şubelerini ve 533 bin sigortalı işçiyi etkilediği açıklandı. 22 Eylül 1967'de Harp-İş Federasyonu, İncirlik'ten sonra, Amerikalılara ait Ankara'daki 7 işyerinde greve başladı. Greve 600 işçinin katıldığı bildirildi. 6 Şubat 1968'de Ereğli Kömürleri İşletmesi'nin Kozlu üretim bölgesindeki ocaklarda çalışan 4 bin işçi işbaşı yapmadı. Bu hareket, akşam saatlerinde diğer bölgelere de sıçradı ve gece 10 bin işçi şehre yürüdü. 9 Eylül 1968'de Kavel Kablo Fabrikası, işçiler tarafından işgal edildi. İşgal bir gün sonra anlaşmayla sona erdi. 10 Ocak 1969'de Singer'in Kartal Cevizli'deki Dikiş Makineleri Fabrikası, burada çalışmakta olan 450 işçi tarafından işgal edildi. İşçilerle polis arasında meydana gelen çatışmada 120 işçi gözaltına alındı, 14 işçi ve 8 polis yaralandı. Kars'ın Susuz ilçesinde iki köyde köylüler toprak için yürüyüşe geçti. Yürüyüşe jandarma müdahale etti. Ağrı'da 7000 kişinin katılımıyla "İşsizlik Mitingi" yapılıyordu.

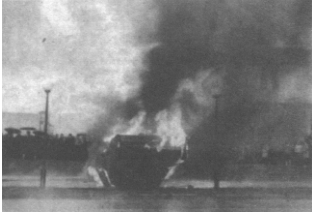
Ülkede işçi hareketlerinin yanısıra gençlik hareketleri de yoğunlaşmaya başlamıştı. Mayıs 1968'den itibaren İstanbul'daki üniversitelerde "NATO'ya Hayır" gösterileri yürütülüyor,

boykot ve eylemler sürüyordu. Haziran 1968'de İstanbul'dan sonra Ankara'da da 10 fakülte öğrencileri dersleri boykot etti. Ankara Fen Fakültesi işgal edildi. Çatışmalar yoğunlaştı.

Tam da bu sırada, 15 Temmuz 1968'de ABD 6. filosu İstanbul'a demirledi. Haziran 1967'de İstanbul'a gelen 6. filo, yoğun protesto gösterilerine ve yürüyüşlere neden olmuştu. Yürüyüşçüler, Dolmabahçe'deki direktan ABD bayrağını indirmişler, İstiklal

6. Filo'ya Hayır gösterileri, 1968

"Malum araba", 1969
Fotoğraflar : ODTÜ Tarihçe 1956-1980 (14)

Marşı eşliğinde Türk bayrağını çekmişlerdi. 6. Filonun 1968'de yeniden gelmesi, kanlı olaylara sebep oldu. 15 Temmuz'da İTÜ'lü öğrenciler, ABD bayrağını indirip Türk bayrağını çektiler ve İstiklal Marşını okudular. 15 ve 16 Temmuz geceleri, Beyoğlu'nda dolaşmaya çıkan ABD'li denizcilere boya ve mürekkep atıldı. 17 Temmuz 1968 gecesi polis İTÜ Yurdu'nu bastı. Polis tarafından pencereden atılan İTÜ öğrencisi Vedat Demircioğlu 7 gün komada kaldıktan sonra 24 Temmuz 1968 günü hayatını kaybetti. Büyük bir öğrenci kitlesi 18 Temmuz günü 6. Filoyu Protesto Yürüyüşü düzenledi. Kalabalık, sel gibi Dolmabahçe'ye aktı. Kıyıda beklemekte olan Amerikalı erler "denize döküldü". 20 Temmuz 1968'de Beyazıt Meydanı'nda "Bağımsız Türkiye Mitingi" yapıldı. 29 Ekim 1968'de gençlik, Samsun'dan başlayıp 9 Kasım'da Ankara'da sona erecek "Mustafa Kemal Yürüyüşü"nü başlattı. Bu arada ABD adına Güney Vietnam'da "Barış Koruma Programı" Müdürü

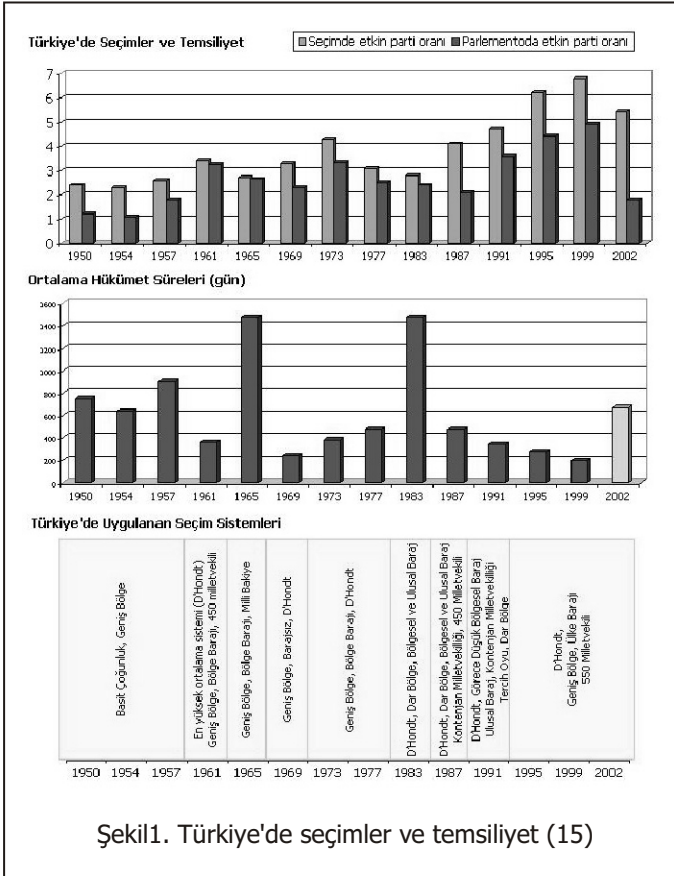
olarak görev yapmış olan Robert Kommer, Ankara'ya büyükelçi olarak atanmıştı. 28 Kasım 1968 günü Ankara'ya gelen Kommer'i gençlik örgütleri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir telgraf çekerek protesto ettiler. Kommer, ayağının tozuyla 6 Ocak 1969'da ODTÜ'yü ziyaret etti. ODTÜ öğrencileri, Kommer'in Rektörlük önünde bekleyen arabasını ateşe verdiler. Bu olay devrimci basında "İkinci Milli Kurtuluş Savaşımızın meşalesi ODTÜ'de yakıldı" başlıklarıyla yer aldı.

Bu arada gençlik ve işçi hareketlerine karşı provokasyonlar ve saldırılar gündeme gelmeye başladı. 16 Şubat 1969 Pazar günü Taksim Meydanı'nda Amerikan 6. Filo'ya karşı yapılan ve 30 binin üzerinde işçi ve öğrencinin katıldığı "Emperyalizme Karşı Mustafa Kemal Yürüyüşü"ne "Kahrolsun Komünistler, Müslüman Türkiye" sloganlarıyla saldıranlar, Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan isimli işçileri öldürmüş, iki yüz kişiyi de yaralamıştı. Olay, tarihe Kanlı Pazar olarak geçecekti.

Grevler durmak bilmiyordu. 11 Mart 1969'de günlük haber trafiği 190 bin kelime olan Anadolu Ajansı 48 yıldan beri ilk defa sustu. Toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşmaya varılamaması nedeniyle alınan grev kararı ajansın Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana işyerlerinde uygulandı. Türk-İş grevi desteklediğini açıkladı. 15 Nisan 1969'da İstanbul'da Şehir Tiyatrosu oyuncularını greve gitti. 21 Nisan 1969'da Basın-İş Sendikası tarafından Türkiye Basımevi'nde 413 gündür sürdürülen Türkiye'nin en uzun grevi,

işverenlerin grevci işçileri tazminatlarını vererek işten çıkarmasıyla sona erdi. 2 Haziran 1969'da Petrol-İş Sendikası, Mersin ATAS rafinerisinde grev kararı aldı. 1 Ağustos 1969'da Silahtar'daki demir döküm fabrikası, gece burada çalışan 2200 işçi tarafından işgal edildi. Türkiye Metal-İş Federasyonu, 70 gündür süren görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine Ereğli Demir Çelik Fabrikası'nda grev kararı aldı. Greve 4.400 işçinin katılacağı bildirildi. 24 Ağustos 1969'de 50 bin işçi Ankara'da miting yaptı. Türk-İş tarafından düzenlenen mitingde, hükümet ve parlamento protesto edildi.

1969 GENEL SEÇİMLERİ: "İnsan Haklarına Dayalı Hür Demokratik Hukuk Devleti"

Şekil1. Türkiye'de seçimler ve temsiliyet (15)

12 Ekim 1969'da yapılan Genel Seçimler, 4 yıllık AP iktidarında yoksulluğun ve işsizliğin arttığı, dış borçların had safhaya ulaştığı, işçi ve gençliğin ekmek ve özgürlük için meydanlara döküldüğü bir zamanda yapıldı. Sandıktan %47 oy oranı ile yine AP çıkmıştı. CHP, %27'de kalmış, AP 260, CHP 144 milletvekili çıkarmıştı. Değişen seçim sistemiyle

16 Haziran Olayları
Fotoğraf: İletişim Yayınları Arşivi

süresinin en uzun sürelerden biri olduğu görülmektedir (Şekil 1). 2002 seçimlerinde temsiliyette oransızlık, çok partili seçimlerin yapıldığı 1950'den bu yana en yüksek noktasına ulaşmıştır. Seçim sistemlerine ilişkin ayrıntılı bir çalışma, Emre Erdoğan tarafından yapılmıştır[15].)

Hükümetin ilk icraatlarından biri Sendikalar Kanunu'nda değişiklik yapılması oldu. Sanki yükselen işçi hareketine inat yapılan bu değişiklikle Türk-İş dışındaki sendikaların kapanmasına yol açacak bir baraj sistemi getiriliyor, bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o işkolundaki toplam işçi sayısının en az üçte birini üye olarak temsil etmesi koşulu getiriliyordu. Yasanın 12 Haziran 1970'de TBMM'de kabul

15 Haziran yürüyüşünden
Fotoğraf: Tarih Vakfı Arşivi

edilmesiyle birlikte işçiler sokağa döküldü. 15 Haziran 1970 sabahı bütün fabrikalarda çalışmalar duruyordu. İşçiler ellerinde bayraklar, üstlerinde tulumlarıyla yolları doldurdular. Bütün yollar tutuldu. Trafik durdu. 200 kadar büyük fabrikadan 150 bin kadar iş bırakmış işçi yürüyordu. Ankara-İstanbul trafiği kesilmişti. Haberleşme aksamıştı. Gebze'den başlayan Kartal mıntıkasının işçilerini de alarak dev bir yürüyüş kolu oluşmuştu. Aynı anda İzmit'te de bütün fabrikalarda direniş başlamıştı. Ankara'da da direniş hızla yayılıyordu. İzmir'de DİSK'e bağlı sendikaların işyerlerinde oturma grevleri yapılıyordu. İstanbul'da güvenlik güçlerinin "süngü tak" emriyle çıkan çatışmalarda 3 işçi ve 1 polis öldü, 100'ü aşkın kişi yaralandı. İkinci gün hükümet öğleden sonra alelacele toplanarak Adapazarı, İstanbul, İzmit, Zonguldak illerinde sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetim üzerine İstanbul ve İzmit'te grev ve gösterilerin durdurulmasına karşın, işçiler protesto eylemlerini İzmir, Ankara, Adana ve Gaziantep gibi illerde sürdürdüler. Bu illerdeki gösteriler, 1317 sayılı yasa 29 Haziran'da Senatoca kabul edilip 12 Ağustos'ta Resmi Gazetede yayımlanınca daha geniş boyutlara ulaştı. Bu arada Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri, yasanın Anayasaya aykırı olduğunu bir bildiriyle kamuoyuna duyuruyorlardı.

1317 sayılı yasa TBMM'ce kabul edilmesine, Resmi Gazetede yayınlanmasına karşın, uygulama olanağı bulunamadı. Önce TİP, daha sonra CHP yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa mahkemesi, 9 Şubat 1972'de 15-16 Haziran'a neden olan 1317 sayılı yasayı anayasaya aykırı bularak iptal etti. (Ancak 15-16 Haziran

olaylarından 29 yıl sonra 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın 12. maddesine işkolunda 1/3 barajı olmasa da %10 barajı getirilecekti [16].)

ABD ve Avrupa'da ekonomik kriz başgösteriyor

12 Mart 1971 darbesi yalnızca yükselen işçi hareketlerinin ve öğrenci olaylarının önüne geçilmesi amacını mı taşıyordu? Yoksa kapıda bizleri bekleyen büyük bir ekonomik kriz anı gelip çattığında ülkeye hakimiyetin sağlanmasında, gerektiğinde kemer sıkma politikalarının uygulanmasında bir baskı unsuru oluşturmak mı hedefleniyordu? Belki her ikisi de doğru. Bunu anlamak için 1960'lı yılların sonunda Türkiye'de olduğu kadar dünyada da ardarda yaşanan ekonomik buhranlara çeviriyoruz gözlerimizi.

Haziran 1944 de, ABD'nin Bretton Woods adlı bir kasabasında toplanan batılı maliyeci ve iktisatçılar, 1930'lu yılların depresyon felaketini bir daha yaşamamak amacıyla, ulusal paralarının dolar karşısında sabit oranlarda değiştirilebilmesini kararlaştırmışlardı. Bu karar doğrultusunda, uluslararası ödemeleri düzenlemek amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuş, paritelerdeki herhangi bir değişikliğin ancak ödemelerdeki dengesizliği gidermek amacıyla ve önceden IMF'ye danışılması suretiyle gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştı. Batı Blokuna dahil 25 ülkenin imzasıyla yürürlüğe giren Bretton Woods Antlaşması'na göre ve 1946 yılından itibaren, ABD dışındaki bütün ülkeler, IMF'ye karşı yükümlülüklerini dolar alıp satarak yerine getirdiler. ABD ise 1971'e kadar, 35 \$/oz sabit rayiç üzerinden, altın alışı veriş yükümlülüğünü yerine getirmişti. Ancak 1960'da ABD dışındaki dolar miktarı, ABD'nin altın ve döviz rezervlerini aştı. 1968'de ABD'nin rezervleri 15,7 milyar dolar değerinde iken, ülke dışındaki dolar miktarı 41,9 milyar doları bulmuştu. ABD artık dolar karşılığında altın ödeyemeyeceği kuşkusunu içinde altına hücumu başlattı. Altın fiyatları yükseldi ve enflasyon sonucu zaten bozulmuş olan doların altın paritesi iyice düştü. 1968 altın krizi, ABD Başkanı Johnson tarafından getirilen ikili altın fiyatının kabulü ve hükümetlerin serbest piyasada altın satışını durdurmalarıyla geçici olarak çözüme bağlandı. Ancak 1967 ve sonrasında Vietnam Savaşı nedeniyle ABD'den dolar çıkışı arttı. Büyüyen dış ödemeler dengesi açığına ABD'nin 20. yüzyılda ilk kez verdiği dış ticaret açığı da eklenince özellikle Avrupa'da ellerinde büyük miktarda dolar bulunanlar onu sağlam paralarla değiştirme yoluna gittiler. Ülkeden ülkeye serseri mayın gibi dolaşan milyarlarca dolar, Avrupa ekonomileri üzerinde büyük bir baskı oluşturdu. ABD ekonomisinin gerilemesi, dünya sanayi üretimi ve dünya ihracatındaki payının düşüşü ile de somutlaştı. Dolar, 1971 başlarında Nixon tarafından devalüe edilmek zorunda kaldı. Bretton Woods anlaşması, Nixon'ın 1971 Ağustos'unda dolar - altın takasını iptal etmesi, ardından 1973'de sabit kambiyo sistemini iptal etmesiyle birlikte tarihe karıştı. 1974'de zincirinden boşanan altın fiyatları, 1972 ve 1980 yılları arasındaki dokuz yıllık dönem içinde 70 \$/oz dan 875 \$/oz a kadar yükseldi. Bu buhranın Türkiye'ye yansımaları ağır olacak, ülke bir başka darbeye, 12 Eylül'e doğru adeta koşar adımlarla gidecekti. Bu bakımdan 12 Mart 1971 sonrasında Türkiye'de peşpeşe alınan "ekonomik tedbirleri" bu genel perspektif içinde değerlendirmekte yarar var.

1960'ların son yıllarına gelindiğinde Türkiye'nin de ekonomik durumu hiç iç açıcı değildi. 9 Ağustos 1970'da devalüasyon oldu. Türk Lirası dışında %67 oranında değer kaybetti. Hükümet, gider vergilerini yüzde yüze kadar artırma yetkisi veren kanunu uygulamaya başladı ve ilk olarak şeker ile akaryakita zam yaptı. (Bu kanun, 15 Haziran 1971'de

Anayasa Mahkemesi tarafından, "Anayasa'nın 5, 61 ve 64. maddelerine aykırı olduğu" gerekçesiyle iptal edilecekti.) Devalüasyonla birlikte ithalat teminatı yüzde 50 oranında düşürüldü. İthalattan alınan damga resmi yüzde 25'ten yüzde 10'a indirildi. Küçük esnaf ve sanayicilere verilecek kredilerin faizi yüzde 9'dan yüzde 10.5'a çıkarıldı. Devalüasyondan sonra uluslararası kuruluşlar, 10 Ağustos 1970'de Türkiye'ye 3 yılda kullanılmak üzere 1 milyar dolarlık kredi açtı. Kredileri aralarında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Para Anlaşması'nın (EMA) da bulunduğu çeşitli kuruluşlar sağladı. Kredinin 100 milyonluk ilk bölümü 14 Ağustos'ta, 150 milyonluk ikinci bölümü de Eylül ayından itibaren açılacak ve 1970 yılı sonuna kadar 352 milyon dolar kullanabilecekti. 12 Kasım 1970'de İngiltere hükümetiyle Türkiye arasında 1 milyon sterlin tutarında kredi anlaşması imzalandı. Kredinin ödeme süresi 25 yıl, faiz oranı ise yüzde 2 olacak, kredi, İngiltere'den yapılacak mal ve hizmet ithalatının finansmanında kullanılacaktır.

23 Kasım 1970'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ile Türkiye arasında geçiş döneminin başlamasını öngören katma protokol Brüksel'de törenle imzalandı. Katma protokolün yanı sıra yeni bir mali protokol ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun yetki alanına giren maddelerle ilgili bir anlaşma imzalandı. AET 1976'ya kadar Türkiye'ye 200 milyon dolar kredi verecekti. Katma protokol, işçilerin serbest dolaşımının Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 12 - 22 yıl arasında Ortaklık Konseyi'nce tespit edilecek şartlara göre aşamalı olarak gerçekleşmesini öngörüyordu. (2005 yılında "şartların" halen uygulanmamış olduğunu görüyoruz.)

1 Ocak 1971 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, yılbaşı nedeniyle yayınladığı mesajda "Eylemler ve anarşik olaylar devletin temelini sarsacak hale geldi. Ordu, durumdan endişe ediyor" dedi. Aynı gün Türk-İş Genel Merkezi'ne yapılan bombalı saldırıyı kınamak için iki saat süreyle işi bırakma eylemine yurt genelinde bir milyonu aşkın işçi katıldı.

2 Şubat 1971'de Anayasa Mahkemesi siyasi partilere bütçeden mali yardım yapılmasını Anayasaya aykırı buldu ve bu yönde 2 Şubat 1970'de çıkarılan 1219 sayılı kanunun tüm maddelerini iptal etti. (Bu konu, 30 Haziran 1971'de yeniden hükme bağlandıysa da Anayasa Mahkemesi, bu kez farklı bir görüşle ilke olarak bu yasayı da iptal etmiştir. TBMM ile Anayasa Mahkemesi arasında bu geliş-gidişler 1980'lerde de devam etmiştir. Konu ile ilgili kapsamlı bir araştırma, Ömer Faruk Gençkaya tarafından yapılmıştır [17].)

4 Şubat 1971'de toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde anlaşmaya varılamaması üzerine Petrol-İş Sendikası Mobil, BP ve Shell şirketleri işyerlerinde greve gitti. Grev bu şirketlerin benzin, mazot, fuel-oil, gaz, motoryağı satışlarını durdurdu. Türkiye'nin akaryakıt ihtiyacının yüzde 69'unu bu üç şirket karşılıyordu. 5 Şubat 1971'de Bakanlar Kurulu, Petrol-İş grevini milli güvenliği zedeler nitelikte olduğu gerekçesiyle 30 gün süreyle erteledi.

Aynı gün, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kurban Bayramı nedeniyle yayınladığı mesajda orduya yöneltilen suçlamalara değinerek "Silahlı Kuvvetler'in bunlara daha ne kadar mukavemet edeceğini kestirmek mümkün değildir" diyordu.

Oysa ekonomide herşey yolundaydı sanki. 21 Şubat 1971'de İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Türk ekonomisiyle ilgili olarak yayınladığı raporda 9 Ağustos devalüasyonu ile geçen yıl alınan vergi ve iktisat tedbirlerini "çok olumlu bir adım" olarak

karşılığını açıkladı. 26 Şubat 1971'de yurtdışından getirilen otomobillerden alınan "İstikrar Fonu" kaldırıldı. Böylelikle Türkiye, sınırlarını "serbest piyasa ekonomisi"ne açmakta küçümsenmeyecek bir adım atıyordu. Türkiye'den Avrupa ülkeleri ve Avustralya'dan sonra Amerika'ya da işçi gönderilmesine başlanmıştı. 1 milyon 66 bin 38 işçinin yurtdışına gitmek için sıra beklediği açıklanıyordu.

4 Mart 1971'de Ankara'da 4 Amerikalı asker, Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından kaçırıldı. 4 gün sonra serbest bırakıldılar. 5 Mart 1971'de ODTÜ'de Amerikalı askerleri kaçıranların ODTÜ yurtlarında barındıkları gerekçesiyle yurtlar sarıldı, yaygın ateşi açıldı. Yurtların çatısından olayları izleyen bir öğrenci öldü, onlarca öğrenci yaralandı. ODTÜ'de aranan "eylemcilerden" hiçbiri bulunamamıştı. Olaylardan sonra ODTÜ Akademik Konseyi bir bildiri yayınlayarak olayların Türk gençliği ile Türk Silahlı Kuvvetleri karşı karşıya getirmek için tertiplendiğini açıklıyor, bunun üzerine 10 Mart 1971'de Mütevelli Heyeti, Akademik Konseyi lağvediyordu. Provokasyon sürüyordu. Hatay - Kırıkhan'da bir camiye bombalı saldırı yapıldı. Halk, protesto için sokaklara döküldü, güvenlik kuvvetleriyle çatıştı. Ölen ve yaralananlar oldu.

Öte yandan 10 Mart 1971'de Yargıtay Başsavcılığı, Erbakan ve arkadaşlarının kurduğu "Milli Nizam Partisi"nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştu. Anayasa Mahkemesi, Necmettin Erbakan'ın kurduğu ve Genel Başkanlığı'nı yaptığı 'Milli Nizam Partisi' hakkında, 'Laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması' prensiplerine aykırı olduğu gerekçesiyle 21 Mart 1971'de kapatılmasına karar verecekti. Ancak bu Erbakan'ı asla yıldırmayacak, kapatılan Milli Nizam Partisi yerine hemen 1972'de kurduğu Milli Selamet Partisi, 1973 seçimlerinde meclise, oradan da kabineye girecek, ancak 12 Eylül 1980'de tüm partilerle birlikte o da kapatılacaktı. Erbakan'a siyasi yasak da gelecekti ama ne gam. 1983'de kurulan Refah Partisi, Erbakan'ın siyasi yasağının kalkmasını bekleyecek, 1996'da DYP-RP koalisyonunda Erbakan'ı Başbakanlığa taşıyacaktı. 1998'de RP de kapatılacak, ancak 1997'de kurulan Fazilet Partisi, kapatılan RP'liyi kucaklayacaktı. Ancak Fazilet Partisinin 2000'de kapatılması sonrasında aynı birlik ve beraberlik gösterilmeyecek, Erbakan ağırlıklı Saadet Partisi ile Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki Adalet ve Kalkınma Partisi olmak üzere ayrışma olacaktır.

... ve 12 Mart 1971

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri ünlü "12 Mart Muhtırası"nı verdi:

1-Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş. Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamu oyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. 2-Türk Milletinin sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3-Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır."

Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur imzalı bu muhtıra, Cumhurbaşkanına, Cumhuriyet Senatosuna ve TBMM Başkanlığına verildi.

Başbakan Süleyman Demirel istifa etti. CHP Lideri İnönü, Silahlı Kuvvetlerin muhtırası ve Demirel'in istifası üzerine, "Demokratik bir istifadır." dedi.

17 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanlığı "Görülen lüzum üzerine", 5 general (dördü karacı, biri havacı) ve 10 albayı emekliye ayırdı. Bu kişilerin 11 Mart 1971 günü 46 subayla birlikte "Darbe" girişimi hazırlığı yaptıkları, bu nedenle emekliye sevk edildiği ileri sürülüyordu.

19 Mart 1971'de CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, Kabinayı kurmakla görevlendirildi. Topun, 1960 ihtilali ile DP'den alınıp CHP ağırlıklı kurucu meclise verildiği gibi 1971 darbesinde de kapatılan DP'nin yerine kurulan AP'den alınıp yine CHP'ye, veya CHP kökenlilere veriliyor olması, rastlantı mıdır?

26 Mart 1971'de Türkiye'nin 12. Başbakanı Nihat Erim, kabinesini açıkladı. Kabinede, 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li, 1 MBK üyesi (tabii senatör) ve Parlamento dışından 14 teknisyen görev aldı. 7 Nisan'da yapılan oylamada 46 red, 3 çekimser oya karşın 321 oyla güvenoyu aldı. 74 milletvekili oylamaya katılmadı.

26 Nisan 1971'de Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesine uyarak, şiddet olaylarının artması nedeniyle 11 ilde sıkıyönetim ilan etti. Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır, Siirt'te ilan edilen sıkıyönetimin süresi 1 aydı. Sıkıyönetim ilan edilen kentlerde Türkiye nüfusunun %31'i yaşıyordu.

28 Nisan 1971'de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı "Akşam" ve "Cumhuriyet" gazetelerini onar gün süreyle, Ant dergisi süresiz olarak kapattı. Bu arada 6 dernek kapatıldı. 83 kişi gözaltına alındı. Mayıs 1971'de Sıkıyönetim mahkemelerinde duruşmalar başladı. Tüm yurtta arama ve taramalar aralıksız sürdürülüyordu. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul'da arama yapılması için kentte cumartesi gece yarısından pazar günü saat 15.00'e kadar sokağa çıkma yasağı koyuyor, 25 bini aşkın polis ve asker aramalara katılıyordu.

Mayıs'ın ikinci haftasında TBMM'den hızla geçirilen yeni bir Sıkıyönetim Kanunu ile gözaltına alma süresi 30 güne çıkarıldı. Yasaya göre basimevleri kapatılabilecek, her türlü yayına sansür konabilecekti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, yeni yasa çıkar çıkmaz 78 kişiyi tutuklamış, 91 kişiyi gözaltına almıştı. Sıkıyönetim Komutanlığınca uzun bir "yasak kitaplar" listesi yayınlanmıştı.

17 Mayıs 1971'de İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom kaçırıldı. Kaçırıldıktan 6 gün sonra ölü bulundu. Kaçırılanlar, cezaevindeki tutukluların serbest bırakılmasını istemişlerdi. O gün, 18 Mayıs sabahına kadar 19 ilde 427 kişi gözaltına alınmıştı. Gözaltına

Nihat Erim, "Burası İsviçre değil. 12 Mart öncesine kadar uygulanan üniversite özerkliğine bizim coğrafyamız izin vermez" dedi. Bu demec, Washington'un "Türkiye eninde sonunda bir Ortadoğu ve İslam ülkesidir. Henüz demokratik çoğulcu düzen bu yapıya uygun değildir" görüşüyle tümüyle örtüşüyordu.

Vedii Bilget, Girdap [18]

alınanlar arasında Başbakan Nihat Erim'in Anayasa konusunda danıştığı Bahri Savcı, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Munci Kapanı, Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Muammer Aksoy, Prof. Uğur Alacakaptan gibi üniversite öğretim üyeleri de vardı. İstanbul Sıkıyönetim Konutunu Faik Türün, "masum gençleri kıskırtıcı yayın" yaptıkları gerekçesiyle aranan 49 kişilik yazar, sendikacı, profesörler listesi yayınlıyordu. Tutuklamalar herkesi kaygılandırmıştı. Başbakan, "ne yapabilirim, örfi idare [sıkıyönetim] tatbikatına biz karışmıyoruz" diyordu. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Türk Hukuk Kurumu'nu süresiz kapattığı sırada Başbakan, Fransız basınına "Türkiye'de aydınlar baskı yapılmıyor" şeklinde demeç veriyordu.

ABD, "Amerika kıtası Amerikalılardır" diyen içe kapalı Monroe doktrinini rafa kaldırmıştı. "Batı dünyası, ABD denetimindedir" görüşündeki yepyeni bir "Pax Americana" bakışı gündemdeydi artık.
Vedii Bilget [18]

7 Haziran 1971'de Başbakan Nihat Erim, radyoda bir konuşma yaptı: "Ordu durup dururken 12 Mart muhtırasını vermedi. Memleket bir ortamın içine götürülmüştü, sürüklenmişti ve bu ortamda çok tehlikeli bir hal almıştı. O kadar tehlikeli bir hal almıştı ki, bir sabah uyanacaktık, belki Endonezya'daki gibi komünist avına çıkmış kitleler görebilirdik. Böyle tahrikler, böyle kıskırtmalar vardı. Yahut aksi, bir gece bakacaktık ki, çok küçük bir azınlık fakat kararlı, silahlı, dinamitli, gayet iyi örgütlenmiş çok küçük bir azınlık, memlekette bir darbe yapmış. İşte bu ortamın karşısında buldum kendimi ve ordu bunu önlemek için 12 Mart Muhtırası'nı verdi.." (Demek ki bunları görmek için Başbakan olmak gerekiyormuş.) 1 Temmuz'da ABD Başkanı Nixon, Erim Hükümetinin çalışmalarından övgüyle söz ediyor, aynı gün Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk ile yazışları müdürü Oktay Kurtböke birer yıl hapis cezasına çarptırılıyordu.

Türk hukuk tarihinde 1950 sonrası döneme baktığımızda, 1980' lere kadar hukukun siyasileşmesinde kurulan özel ve olağanüstü mahkemelerin oynadığı rol ön plana çıkmaktadır. Bu mahkemelerde sivil yargıçların yerine askeri yargıçların görev alması ise herhangi bir hukuk devletinde görülebilecek bir durum değildir. Hukukun siyasileşmesinde, olağanüstü ve özel mahkemelerin oynadığı role ek olarak, bazı uzmanlık mahkemelerinin kuruluşlarının ve uyguladıkları yargılama yöntemlerinin hukuka aykırı olması da dikkate alınması gereken bir konudur. 1 Temmuz 1973 yılında kurulan DGM' leri, yargının hukuk devleti normları dışında işlemesine olanak sağlaması nedeniyle Anayasa Mahkemesinin 15 Haziran 1976 yılında verdiği bir kararla kapatılmıştır. Ancak, 1982 Anayasası ile DGM yeniden kurulmuştur.

Kemal Gözler [5]

20 Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi, Türkiye İşçi Partisi'nin temelli kapatılmasına karar verdi. Kapatma kararına gerekçe olarak TİP'in faaliyetlerinin Anayasa'nın 57. maddesiyle, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesine aykırı oluşu gösterildi. TİP'in mallarına el konulurken, 41 yönetici beş yıl süreyle parti kuramayacaktı. Gerekçe, 29 Ekim 1970'de yapılan 4. Büyük Kongre'de alınan 6 sayılı karar idi. Bu karar ile Doğu'da bir Kürt halkı olduğu, "doğu sorunu"nun kapitalizmin eşitsiz gelişim yasasının sonucu olduğu vurgulanıyordu.

6 Ağustos 1971'de Türkiye'de ilk kez doların karaborsa fiyatı, resmi kurdaki fiyatın altına düştü. Resmi kurda 15 lira olan dolar o gün karaborsada 14 lira 89 kuruştan işlem gördü. Nixon, dolar - altın paritesindeki dengesizlik nedeniyle 15 Ağustos 1971'de doları devalüe

edecek, kur düzenlemeleri sorunu çözmeyecek, paniğin artmasına neden olacaktı.

Türkiye ekonomisi, dünyayı saran çalkantıların da etkisiyle dibe vuruyor, her gün açıklanan akaryakıt, elektrik, demir-çelik ve kağıt zamlarıyla sanayi durgunluk noktasına geliyor, işten çıkarmalar hızla artıyordu. 28 Haziran 1971'de Washington'un "Eğer Ankara, afyon ekim alanını kısıtlamazsa Türkiye'ye karşı cezalandırıcı önlemler alınacaktır" tehdidi uyarınca Türkiye'de afyon ekimi yasaklandı. ABD ile yapılan ilke anlaşmasına göre gelecek yıldan itibaren Türkiye'de haşhaş ekimine kademeli olarak tamamen son verilecek, Türkiye İlaç Sanayi için gerekli olan haşhaş devlet üretme çiftliklerinde yetiştirilecek, bu iş için yapılan masraflar da Amerikalılar tarafından karşılanacaktı.

Bu arada 1 Eylül 1971'de Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki katma protokolün ticari hükümlerini taşıyan "Geçici Ticaret Anlaşması" yürürlüğe girdi.

Anlaşmaya göre sanayi mallarımız Ortak Pazar ülkelerine bir yıl gümrüksüz girecek, Ortak Pazar ülkelerinden ithal edilecek mallara yüzde 5-10 arasında gümrük indirimi uygulanacaktı.

3 Fidan (14)

20 Eylül 1971'de Erim Hükümeti tarafından hazırlanan Anayasa değişikliği Meclis'te kabul edildi. Bu değişikliklerle 1961 Anayasası, hukukçuların deyimiyle "kuşa çevrilmişti". Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, üniversite özerkliğinin zayıflatılması, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması, devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması, üyelerinin atanmasında Bakanlar Kurulunun aday gösterdiği Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması, küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma olanağının kaldırılması, askerî yargının sivil yargının aleyhine genişlemesini getiren hükümler, asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargısal denetimin, Danıştaydan alınarak yeni kurulan Askerî Yüksek İdare Mahkemesine verilmesi, sıkıyönetime geçişin

kolaylaştırılmasının yanı sıra 120. madde ile sıkıyönetimden sonra bir de "olağanüstü hal" girmişti yaşamımıza.

23 Eylül 1971'de 11 ilde uygulanmakta olan sıkıyönetim iki ay süreyle uzatıldı. 27 Nisan 1971'de başlayan sıkıyönetim uygulaması, iki ayda bir yapılan uzatmalarla iki yılı aşkın bir süre devam edecek ve ancak 26 Ekim 1973'de sona erecekti.

5 Ekim 1971'de Adalet Partisi, yayınladığı bildiri ile hükümetin partiler üstü kalma özelliğini kaybettiğini öne sürerek 5 bakanını koalisyondan çekti. Hükümet bunalımı,

Başbakan Nihat Erim'in istifa etmesine yol açtı. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay, istifayı kabul etmedi. Yapılan görüşmeler sonucunda 5 bakan, istifalarını geri çektiler. Ama 3 Aralık'ta 11 Bakan, reformların yapılmasının imkanı kalmadığı gerekçesiyle toplu olarak istifa ettiler. Bunun üzerine, Nihat Erim istifasını yeniden Cumhurbaşkanı'na sundu. 5 Aralık 1971'de yeni hükümeti kurma görevi tekrar Nihat Erim'e verildi. 11 Aralık 1971'de ikinci Nihat Erim hükümeti kuruldu. Partili 12 bakandan 7'si AP'li, 4'ü CHP'li, biri de MGP'li idi. Kabinede parlamento dışından 11 teknisyen bakan bulunuyordu. Başbakan Yardımcılıkları ile Kültür Bakanlığı kaldırılmıştı.

22 Aralık 1971'de Amerika'da doların değerinin %8 oranında düşürülmesi üzerine Türkiye'de döviz fiyatları yeniden belirlendi. Aynı gün İkinci Nihat Erim Hükümeti, TBMM'de 45 red, 3 çekimser oya karşılık 301 oyla güvenoyu aldı. Oylamaya 91 milletvekili katılmadı.

12 Mart Muhtırası'nın "Türk Milletinin sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çareleri partilerüstü bir anlayışla meclislerimizde değerlendirecek kuvvetli ve inandırıcı bir hükümeti" tümüyle iflas etmişti.

"Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı" da değildi artık. Hele Hele Batur ayın 15'inde ABD'den döndükten sonra.

"Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak" ortam da kalmamıştı.

Vedii Bilget [18]

1972 yılına girildiğinde gündem, "idamlar"dı. 1971'de kuruluşunu bir bildiriyle ilan eden Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun liderleri İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi 25 yaşındaki Deniz Gezmiş, ODTÜ öğrencisi 25 yaşındaki Yusuf Aslan ve ODTÜ İdari Bilimler öğrencisi 23 yaşındaki Hüseyin İnan'ın idam kararları 10 Mart 1972'de TBMM'de 53 red ve 6 çekimsere karşı 238 oyla onaylanıyordu. 23 Mart 1972'de kararın Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasının ardından CHP, Anayasa mahkemesine başvuruyor, kanunun usulden bozulması talebinde bulunuyordu. 6 Nisan 1972 Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamlarını öngören kanuna CHP'nin

itirazı kabul edildi, Anayasa Mahkemesi 3 idamla ilgili kanunu iptal etti. Mahkemeye göre kanun Meclis'ten, Anayasa'nın 85. mad14]desine aykırı biçimde çıkarılmıştı. 24 Nisan 1972'de toplanan TBMM, 2 çekimser, 48 red oyuna karşı 273 oyla idamları "tekrar" kabul etti. Senatonun da kararı onaylamasıyla 6 Mayıs 1972'de Gezmiş, İnan ve Aslan hakkında idam kararları Ankara Cebeci Sivil Kapalı Cezaevi'nde yerine getirildi. Olay, tarihe "Darağacında 3 Fidan" olarak geçti.

THKO ve THKP-C tarafından idamların durdurulması için Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalandığı 17 Mart 1971'den idam edildikleri 6 Mayıs 1972 tarihleri arasında çeşitli eylemler düzenlendi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencisi Sinan Cemgil ve arkadaşları, ABD'nin Kürecik Radar Üssü'ne eylem düzenlemek amacıyla Nurhak dağlarında kamp kurdular. 31 Mayıs 1971'de Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Kadir Manga güvenlik güçlerince vurularak öldürüldü. 16 Ağustos 1971'de Mahir Çayan ve ODTÜ Fizik Bölümü öğrencilerinden Ulaş Bardakçı ve arkadaşları İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçırdılar. Daha

sonra yakalandılar, ancak 29 Kasım 1971'de tutuklu buldukları Maltepe cezaevinden kaçtılar. Ulaş Bardakçı, 19 Şubat 1972'de İstanbul Arnavutköy'de güvenlik güçlerince öldürüldü. Mahir Çayan ve arkadaşları 25 Mart 1972'de Ünye'deki radar üssünde görevli ikisi İngiliz, biri Kanadalı üç teknisyeni kaçırdılar. 30 Mart 1972'de ihbar üzerine Niksar'ın Kızıldere köyünde kaldıkları ev sarıldı. Gaz bombası atarak eve giren güvenlik güçleri, içeridekileri ölü olarak ele geçiriyordu.

Bu arada 11 Mart 1972 Genelkurmay Başkanlığı bir bildiri yayınlayarak 8'i karacı, 48'i havacı ve biri denizci olan 57 subay ve 11 astsubayın "Anarşistlere maddi ve manevi yardım ettiklerinin belirlendiğini" ve bu nedenle ordudan atılarak haklarında kanuni soruşturma yapıldığını açıkladı.

17 Nisan 1972'de, idamlardan 11 gün sonra, Nihat Erim, Cumhurbaşkanı Sunay'a yeniden istifasını verdi. Sunay istifayı kabul etti. Erim, yeni hükümet kurulana kadar bile görevde kalmak istememiş, yerine Savunma Bakanı Ferit Melen'i bırakmıştı.

29 Nisan 1972 Cumhurbaşkanı Sunay, yeni hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü ve eski başbakan Suat Hayri Ürgüplü'ye verdi. Ürgüplü, kabinesini 13 Mayıs 1972'de Cumhurbaşkanına sundu. Ancak Sunay, kabineyi "12 Mart Muhtırası icaplarına ve günün şartlarına uygun olmadığı" gerekçesiyle veto etti. Bunun üzerine Ürgüplü istifa etti. Aynı gün, CHP içinde uzunca bir süredir süregelen İnönü - Ecevit çekişmesi, Ecevit'in Genel Başkan olmasıyla noktalanıyordu. Cumhurbaşkanı Sunay, hükümeti kurmak üzere Ferit Melen'i görevlendirdi. 22 Mayıs'ta açıklanan Ferit Melen kabinesinde Devlet Bakanlıklarından birine "komünizmle mücadele" görevi verilmiş, bu göreve CHP'li İsmail Arar getirilmişti. Melen ilk demecinde, "Eğer 12 Mart'tan önce komünistler başarı kazansaydılar, Türkiye'deki Türkleri Sibiryaya sürecekler ve Türkiye'ye başka milletlerden insanlar yerleştirilecekti" diyordu.

4 Temmuz 1972'de Türkiye'nin Ortak Pazar'a geçiş dönemi katma protokolünde saptanan 12 ve 22 yıllık ithalat rejimi takvimindeki sürelerin ve gümrük indirimlerinin Türkiye tarafından ayarlanması, bu ayarlama tek taraflı karar almak için esneklik tanınması amacıyla Ortak Pazar'a yaptığı başvuru reddedildi.

18 Ağustos 1972'de İstanbul Sanayi Odası, Türkiye'nin 100 büyük firmasını açıkladı. Firmalar çalıştırdıkları işçi sayısı, öz sermayeleri ve ciroları bakımından sınıflandırıldı. Buna göre ilk sırayı 1 milyar 242 milyon 329 bin 587 liralık cirosu ile Ereğli Demir Çelik Fabrikası, ikinciliği SEKA, üçüncülüğü ise Türkiye Çimento Sanayi AŞ alıyordu. Bugün bunlardan SEKA ile Türkiye Çimento Sanayii kalmadı, Erdemir de sırada.

Türkiye'nin dış borçlarının, Kasım 1972 itibarıyla 34 milyar lirayı bulduğu açıklanıyordu. Bu rakamın 12 milyar lirası borç faizleriydi. Diğer yandan 21 Ocak 1973'de yabancı petrol şirketlerinin 14 yıldan beri elinde tuttuğu ve "Burada petrol yok" dediği Diyarbakır'ın Sarıca kesiminde arama yapan TPAO, 1850 metrede verimli ve yüksek kaliteli bir petrol yatağı buluyordu.

ABD - Avrupa arasındaki dolar - altın çekişmesi, gün gün Türkiye'yi batağa sürüklüyordu. 23 Şubat 1973'de külçe altın fiyatı iki saat içinde 10 bin lira arttı. Döviz kurları gün aşırı

değişiyor, yeniden ayarlanıyordu. Bu ayarlamalar, "bırak dağınık kalsın" mantığı ile Özal döneminde "dalgalı kur"a dönüşecekti.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın süresinin dolması üzerine 6 Nisan 1973'de AP, CHP ve CGP'nin üzerinde anlaşarak aday gösterdiği kontenjan grubu başkanı emekli Oramiral Fahri Korutürk, 557 üyeden 365'inin oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. cumhurbaşkanlığına seçildi. Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini eski Ticaret Bakanı Naim Talu'ya verdi. 15 Nisan 1973'de Naim Talu hükümeti kuruldu ve 261 kabul, 94 red ile güvenoyu aldı. DP ve CHP red oyu vermişti.

22 Nisan 1973'de gazetelerde bir müjdeye tanık oluyoruz: "Hakkari İl Radyosu yayına başladı. Böylece Türkiye radyolarını yurt düzeyinde dinleyemeyen bölge kalmadı." Günümüzdeki internet ve diğer iletişim olanaklarıyla karşılaştığımızda, Türkiye Cumhuriyetinin bir iline radyonun 1973'de ulaşabilmiş olmasına inanmak zor geliyor. Üstelik aynı yıl Ankara ve İstanbul'dan sonra İzmirde de televizyon yayınına başlanmış olduğu düşünülünce.

1973 Eylül ayı geldiğinde ekonomik kriz, had safhaya varmıştı. Bütün yurttan şeker, tuz, yağ ve bazı gıda maddeleri karaborsaya düştü. Başbakan Naim Talu, "Şekere zam yapılmayacak" diyordu. Ülke 12 Mart 1971 darbesinden bu yana atama yoluyla gelen Nihat Erim başbakanlığında 2, Ferit Melen başbakanlığında 1, Naim Talu başbakanlığında 1 olmak üzere 4 farklı hükümet görmüştü. 14 Ekim 1973'de genel seçimler yapılıyordu. Türkiye'ye demokrasi(!) yeniden gelmişti. Ancak aktörler değişmemişti.

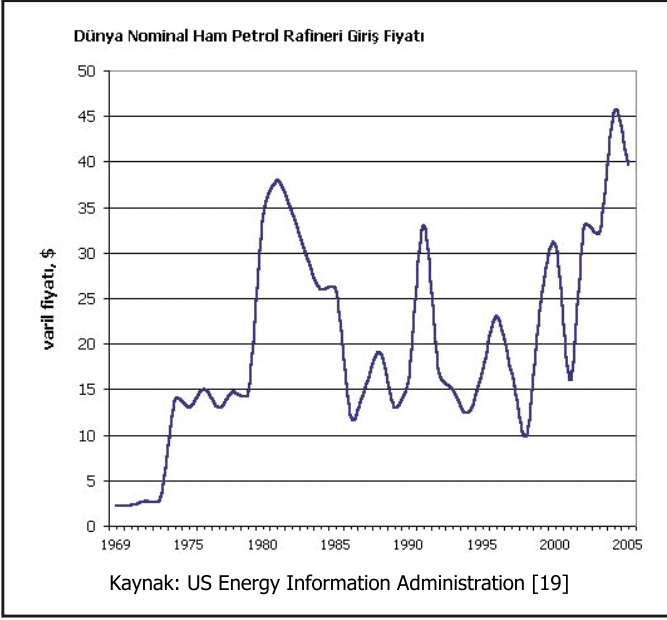
1973 GENEL SEÇİMLERİ: "Bu düzen değişmelidir"

14 Ekim 1973'te yapılan seçimlerde halkın "umut" olarak görüp "Karaoğlan" diye nitelediği Ecevit'in partisi CHP % 33 oyla 185 milletvekiline sahip oldu. AP % 29,8 ile 149 milletvekili, DP ile kapatılan Milli Nizam Partisi yerine Erbakan ve arkadaşlarının kurduğu MSP 48'er, MHP 3 milletvekili çıkarıyordu.

"Savaş, ekonomi için iyidir" cümlesi, iktisatçı Hazel Henderson'a aittir. İfadeyi, Körfez Savaşının analizini yaparken kullanmıştır. Körfez savaşı, milyarlarca doların müttefik ülkelerden ABD hazinesine akmasıyla ABD'yi 1980 bunalımından kurtarmıştır. Bu milyarlarla yeni iş olanakları kurulmuştur. Gerçekte Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra fazlaca bir anlam ifade etmeyen bu endüstriyel - askeri birleşim giderek güç kazanmış ve yeni savaşlar, NATO içindeki "barışsever" ülkeler için doğal bir "uğraş" halini almıştır.

Maria Mies [20]

Türkiye'deki seçimlerden tam iki gün sonra tüm dünya, OPEC ülkelerinin batı blokuna koyduğu petrol ambargosu ile sarsıldı. 16 Ekim 1973'te OPEC ülkeleri, 1973 Arap - İsrail savaşında İsrail'i destekleyen ülkelere, özellikle ABD ve Hollanda'ya petrol ihracatı yapmayacaklarını açıkladılar. Bretton Woods anlaşmasının çöküş süreci içinde hala bunalımda olan batı ekonomisi, şoktaydı. 20 Ekim'de BM Güvenlik Konseyi olağanüstü toplandı ve 21 Ekim 1973'de geceyarısı aldığı bir kararla ateşkes istedi. Mısır ve Suriye kararı kabul ettiler. BM, İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesini istedi. Kartlar oynanmış, OPEC'in açıklaması amacına ulaşmıştı. Ancak petrol fiyatları tırmanıyordu. Bu kriz, batılı ülkelerde ancak 1980'lerin ilk yıllarında kontrol altına alınabilen yüksek enflasyon ve işsizliğe neden olacaktı.

Ancak ABD, 1973 petrol şokundan sonra dersini almış görünüyordu. Bundan böyle petrol fiyatlarındaki oynamalar ya da ABD ekonomisindeki herhangi bir gerileme, hangi ülkeye açıldığı çok da önemli olmaksızın savaş nedeniyle sayılabilecekti. Petrol fiyatlarını, ABD dış ticaret açığı verilerini ya da ABD'nin ekonomik durgunluk dönemlerini "körfez savaşları"nın ya da

"demokrasi getirme girişimleri"nin meydana geldiği tarihlerle karşılaştırılması, ABD'li ünlü iktisatçı Hazel Henderson'a "war is good for the economy" [savaş, ekonomi için iyidir] ifadesini söyletecekti. [20]

Petrol üreten ülkelerin yaptıkları fiyat artışlarının yansıması gerekçe gösterilerek Kasım 1973'de plastik hammaddelerine %80 oranında zam yapıldı. Rafinerilerin üretimi, petrol bunalımı nedeniyle azalınca tüm yurttan tüpgaz sıkıntısı başladı. Tüm yurttan elektrik sıkıntısı arttı. Elektrik kısıtlamaları başladı. 1973 toplam fiyat artışlarının %29'u aştığı açıklanıyordu. Karaborsacılık almış yürümüşü. Gelir vergisi ödemeleri içinde memur ve ücretlilerin ödedikleri vergi oranı artılarak %66'yı buldu. Partilerüstü hükümetlerin işbaşında olduğu 2,5 yıllık dönem içinde fiyatlar %67 oranında artmıştı.

Bu arada hükümet henüz kurulamamıştı. Hükümeti kurma görevi Ecevit'e verilmiş, ancak çoğunluğu sağlayamayan CHP, herhangi bir parti ile koalisyonla da gidememişti. Seçimlerden sonra istifasını vermiş olan Naim Talu hükümeti hala işbaşındaydı. 14 Ekim 1973'te yapılan seçimlerin ardından CHP-MSP koalisyon hükümeti, 25 Ocak 1974'de kurulabildi. 7 Şubat 1974'de 373 milletvekilinin katıldığı oylamada 235 kabul ile güvenoyu aldı. Ancak 20 Temmuz 1974'de gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati, CHP ile MSP arasındaki gerginliği artıracak, Erbakan Kıbrıs "başarısını" MSP'ye maletmeye çalışacak ve bu koşullarda CHP-MSP koalisyonu ancak 7 ay sürecekti.

12 Mart darbesinden sonra 1971 Ağustos ayında yapılan düzenlemeyle imam hatip okullarının dört yıllık orta kısımları kapatılmış, lise süresi ise üç yıldan dört yıla çıkartılarak meslek lisesi haline dönüştürülmüştü. 1973'te öğretim yılında çiçeği burnunda CHP-MSP koalisyonu, imam hatip okullarının orta kısımlarını yeniden açtı ve imam hatip liselerine

bütün üniversitelere giriş imkanı verdi. 1974 yılında 33 tane yeni imam hatip okulu açıldı.

1968 Haziranında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirmeyi amaçlayan toplumlararası görüşmeler altı yıl devam etmesine rağmen, 1974 yılı geldiğinde en küçük bir ilerleme olmamıştı. Bu arada, 21 Nisan 1967'de yaptığı darbeyle Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası, "enosis"i (Kıbrıs adasının Yunanistan topraklarına katılmasını) gerçekleştirerek Yunan halkının desteğini arkasına almak istiyordu. Kıbrıs Rum lideri Makarios ise, Cunta'ya karşı tavır almıştı. 15 Temmuz 1974 günü, Nikos Sampson, yaptığı bir darbe ile Makarios'u düşürdü ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Makarios kaçmayı başardı. 1974 Kıbrıs buhranı böyle başladı. Türk kesim üzerinde yıllarca süren baskılar, Nikos Sampson'un iktidarı ele almasıyla arttı ve Türkiye, müdahale kararı aldı. 20 Temmuz 1974'de Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'a çıktı. 18 Ağustos 1974'de Birinci Kıbrıs Barış Harekatının mali portesinin 5 milyar lira olduğu açıklanıyordu. Türkiye, 250 şehit vermişti.

18 Eylül 1974'de Ecevit, istifa etti. CHP-MSP koalisyonunun ardından ülke, 6 aylık bir bunalım döneminden sonra 1. Milliyetçi Cephe (MC) dönemine girecekti. Ecevit'in istifası ile Süleyman Demirel Başbakanlığında kurulacak yeni hükümetin Mart 1975'de işbaşına gelmesi arasında ülke iyice karıştı. 20 Eylül 1974'de ABD Senatosu Türkiye'ye yapılmakta olan askeri yardımın tümüyle kesilmesini öngören bir karar aldı. Teklifin ihracat ve ithalat bankasının Türkiye'ye kredi açmamasını öngören ikinci maddesi ise ortak komisyonda reddedildi. ABD, Kıbrıs konusunda "anlaşma yolunda kesin bir gelişme" görülene kadar askeri yardımı kestğini açıklıyordu. Şubat 1975'de de ABD, Türkiye'yi indirimli gümrük tarife listesinden çıkardı. Amerika'da Türk malları artık daha pahalı satılacaktı.

Ülke içindeki ekonomik buhran ise sürüyordu. Piyasada yağ, tüpgaz, ilaç ve filtreli sigara bulunamıyordu. Yağ sıkıntısını önlemek için yağ ithali serbest bırakılmış, karaborsaya mani olmak için margarin fabrikalarının üretim ve satışlarının denetlenmesine başlanılmıştı. İlaç fiyatlarına yüzde 20-30 zam yapıldı. Süttozu ithalinin durdurulması üzerine piyasada süt ve süt ürünleri darlığı başgöstermişti. İstanbul'da tüpgaz sıkıntısı büyüyordu. Bulunabilen tüpler de el altından ve karaborsa fiyatla satılıyordu. Altın fiyatlarında dünya borsalarındaki buhran Türkiye'ye de yansıyor, 29 Eylül 1974'de 1974 yılı başından bu yana ilk kez cumhuriyet altını 40 lira birden değer kaybediyor ve 535 liradan 495 liraya düşüyor, ardından Kasım 1974 başında hızla artıyor, bir hafta önce 500 lira dolayında işlem gören cumhuriyet altını İstanbul'da 570 liraya yükseliyordu. Şubat 1975'de ise devalüasyon söylentileri yüzünden cumhuriyet altınının fiyatı 620 liradan 680 liraya, Reşat altını ise 680 liradan 810 liraya fırlıyor, piyasalar altüst oluyordu.

Ülke, çok zor günler geçiriyordu. "Bu kadarı olur mu" dedirtecek olaylar yaşanıyor peşpeşe.

Savaş sanayiinde, özellikle füze yapımında kullanılan volfram'ın Uludağ'daki maden ocağında geceyarısı yangın çıkıyor, İzmit'te SEKA Trafo Merkezi'nde "tedbirsizlik ve dikkatsizlik sonucu" meydana gelen patlama sonucu 5 kağıt fabrikasından üçünde üretim tümüyle duruyordu. Keban ve Gökçekaya santralleriyle, Seyit Ömer termik santralının üç ünitesinin birden aynı anda arızalanması üzerine tüm Türkiye'de her gün 1,5 saatlik elektrik kısıtlamasına başlanıyor, Şubat 1975'de elektrik kısıtlamasının süresi günde 1,5 saatten 2 saate çıkarılıyor, THY'nin Bursa isimli yolcu uçağı, elektriklerin kesik

1 Mayıs 1977 - Çok kişinin ezilerek can verdiği Kazancı Yokuşu
Fotoğraf: Tarih Vakfı Arşivi

olmasından dolayı Yeşilköy Havaalanı'na inemeyince Marmara Denizi'ne düşüyor, uçakta bulunan 42 kişiden kurtulan olmuyordu.

Kışkırtılarsa sürüyordu. Öğrenci çatışmaları nedeniyle Bursa Eğitim Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü tatil edilmişti. İstanbul Vatan Mühendislik Okulu'nda "kendilerine komando ismini veren ülkücüler" bir öğrenciyi öldürdüler. Türkiye, "komando" ve "ülkücü"

sözcüklerini bundan böyle sık sık duyacaktı. 27 Şubat 1975'de TÖB-DER'in Anadolu'nun çeşitli yerlerinde düzenlediği "pahalılığı ve faşizmi protesto" mitingleri, karşıt görüşlülerin müdahalesi sonucu çatışmaya dönüşüyordu.

1 Mart 1975'de Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini Başbakanı Sadi İrmak'a verdi. Sadi İrmak'ın girişimleri sonuç vermeyince Hükümet bunalımının 6. ayı dolarken, Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini 19 Mart 1975'de AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verdi. Bu arada, 1960 ihtilalinin ardından siyaset yasağı getirilen DP'lilerden 43'ü, yasağın kalkmasıyla birlikte törenle AP'ye katılıyorlardı. 31 Mart 1975'de AP Genel Başkanı Demirel'in başkanlığında kurulan MC (Milliyetçi Cephe) Hükümeti açıklandı, 12 Nisan'da da güvenoyu aldı. MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Başbakan Yardımcısı olarak Kabinede yer aldılar. "1. MC" dönemi başlamıştı. 12 Ekim 1975'de 27 ilde 54 senatör ve 6 milletvekili için yapılan araseçimlerde; AP 27 senatör, 5 milletvekili; CHP 25 senatör, 1 milletvekili; MSP 2 senatör çıkardı. 6 eski Demokrat Partili yeniden parlamento ve senatoya girmeyi başardı. 1960 ihtilali boşa yapılmıştı sanki.

Öte yandan şiddet vahşileşmeye başlamıştı. Diyarbakır'da çatışan öğrenciler, bir öğretmenin kulağını kestiler. Yurdun çoğu yerindeki Üniversitelerde olaylar artmaya başladı. ODTÜ 10 gün kapatıldı. İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu, 'Öğretim özgürlüğü ve can güvenliği bulunmadığı' gerekçesiyle, öğretimi süresiz olarak tatil ettiğini açıkladı. Ağrı'nın Eleşkirt ve Erzurum'un Horasan ilçelerinde halk güvenlik güçleriyle çatıştı. Şiddet ülke geneline yayılıyordu. MC Hükümetinin ilk 6 ayı sonunda ölü sayısı 21'i bulmuştu. Çatışmalar, yürüyüşler, boykotlar, günlük yaşamın bir parçası haline gelmişti. 25 Ocak 1977'de İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden yapılan açıklamada, İstanbul genelinde son bir yıl içinde 510 öğrenci olayının meydana geldiği, bu olaylarda 13 öğrencinin öldüğü, 254 öğrencinin yaralandığı bildiriliyordu. 1 Mayıs 1977, "Kanlı 1 Mayıs"a dönüşüyordu. 1 Mayıs İşçi Bayramı için İstanbul'da Taksim Meydanı'nda toplanmış onbinlerce kişinin üzerine ateş açılıyor, 34 kişi yaşamını yitiriyor, yüzlerce yaralanıyordu. (Kanlı 1 Mayıs'ın katilleri yakalanamadı ama onun yerine çözüm bulunmuştu: 1 Mayıs 1979'da sokağa çıkma yasağı konuyor, o günün akşamında İçişleri

Bakan, 1 Mayıs'ın ülke genelinde sakin geçtiğini, sokağa çıkma yasağına uymayan 1706 kişinin gözaltına alındığını belirtiyordu.)

Bu arada ABD ile ilişkiler geriliyordu. 16 Nisan 1974'de Amerikan Temsilciler Meclisi, 24 Nisan tarihini, "Ermenilere karşı işlenen insanlık dışı suçları anma günü" kabul etti. Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmayı da reddetti. Bunun üzerine Türkiye, ABD'ye Türkiye'deki ortak savunma üsleri anlaşmalarının geçersiz olduğunu, İncirlik Üssü dışındakilere Türk Bayrağı çekileceğini bildirdi. Gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerini görüşmek üzere NATO Konseyi acele toplantıya çağırılırken, Kıbrıs Türk Federe Devleti Savunma Bakanı Osman Örek'de, Türk tarafındaki ABD üslerinin kapatılacağını açıkladı. 29 Temmuz 1975'de Genelkurmay Başkanlığı, İncirlik dışındaki ABD üslerinin devralındığını açıkladı. 30 Temmuz 1975'de de Kıbrıs Türk Federe Devleti ABD'ye ait 3 haber alma tesisini kapattı. 31 Temmuz 1975'de SSCB, Türkiye'ye askeri helikopter satmayı teklif ediyordu!

Ekonomik durum içler acısıydı. 1 Mart 1977'de MC Hükümeti'nin görevde olduğu süre içerisinde Türk Lirası 9. kez devalüe ediliyordu. TL'nin dolara karşı toplam kaybı %27'ye ulaşmıştı. 15 Mayıs 1977'de Türkiye'nin, tarihinin en büyük döviz sıkıntısını yaşadığına ilişkin haberler hükümet kanadında büyük tepkilere yol açtı. "Türkiye'ye verilen kredilerin nerelere harcandığını yerinde belirlemek amacıyla" ülkemize gelen IMF yetkilileri ise işçi ücretlerinin dondurulmasını ve yeni bir devalüasyon yapılmasını istiyorlar, 16 Mayıs 1977'de Merkez Bankası'nın çekleri Japonya ve İsviçre'deki bazı bankalar tarafından karşılığı olmadığı gerekçesiyle ödenmiyordu. Tam bağımsızlığı şiar edinen Cumhuriyetin ilanının üzerinden henüz 54 yıl geçmişti ve Türkiye artık "70 sente muhtaç"tı.

1977 GENEL SEÇİMLERİ: "Ne ezen, ne ezilen, insanca hakça bir düzen!"

5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerden, CHP %41,4 oy oranıyla çıktı. Ecevit, azınlık hükümeti kurdu ancak güvenoyu alamadı. Bunun üzerine 1 Ağustos 1977'de MHP ve MSP'nin AP'ye güven oyu vermesiyle kurulan AP azınlık hükümeti ile II. MC devri başladı.

İslamın siyasallaşması devlet eliyle 1976 yılında I.MC hükümeti tarafından iyice hızlandırılmıştı. Hükümet temsilcisinin de katıldığı Pakistan konferansında islamın siyasallaşması yönünde önemli kararlar alınmıştı. Bu kongrede eğitimle ilgili alınan kararların bazıları şunlardır:

- İslam ülkelerindeki tüm üniversitelerde "Siret Kürsüleri" kurulmalıdır.
- Arapça'nın okullarda zorunlu dil dersi olarak okutulması sağlanmalıdır.
- İslami öğreti, ilkokuldan başlayarak üniversitelere kadar ders olarak okutulmalıdır.
- İlkokulda Kuran'ın en az beş bölümü, ortaokul ve liselerde tümünün ezberletilmesi zorunlu olmalıdır.
- İslam ülkelerinin, tamamında islam enstitüleri açılarak, islam kültürü araştırılmalıdır.
- Gündüz çalışanlar için islamiyeti öğretecek gece enstitüleri yada akşam kursları açılmalıdır.

Bu konferanstan hemen sonra 1977'de Ankara'da Dünya İslam Talebe Federasyonu Konferansı ile Siretu'n-Nebi Konferansı toplandı. I. ve II. MC hükümetlerinin işbaşında olduğu 1975 - 1978 yılları arasında açılan yeni imam-hatip okulu sayısı 233 ile rekor düzeye ulaşmıştı. Bu gidişi 12 Eylül askeri yönetimi destek oldu. Askeri yönetimin iş

başında bulunduğu 1980 yılında 35 yeni imam-hatip okulu açıldı. 1982 Anayasa'sının 24.maddesiyle din eğitimi devlet güvencesine alındı. Sözü edilen 24. maddeye göre, "din dersleri ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunludur."

İHL'lerin Hükümetlere Göre Dağılımı [21]:

Adnan Menderes	1951 - 1959	19
İsmet İnönü	1962 - 1963	7
Süleyman Demirel	1965 - 1971	46
Bülent Ecevit	1974 - 1975	29
Süleyman Demirel	1975 - 1978	233
Bülent Ecevit	1978 - 1979	4
Süleyman Demirel	1979 - 1980	36
Turgut Özal	1984 - 1989	90
Mesut Yılmaz	1990 - 1992	23
Süleyman Demirel	1992 - 1994	12
Tansu Çiller	1994 - 1995	13
Diğer Hükümetler	1995 - 1997	97

II. MC iktidarı, henüz 4 aylıkken CHP'nin "içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliği zedelediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve T.C. Devleti'ni Anayasa'nın belirlediği kurallardan ve çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı" iddiasıyla verdiği gensoru ile 31 Aralık 1977'de devrildi. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir hükümet, gensoru ile devrilmiş oldu. Bülent Ecevit, AP'den devşirdiği 11 bakanla birlikte 2 Ocak 1978'de kabine kurdu. Top usta bir çalımla yine CHP'deydi.

Bu arada "kader ağlarını örüyor", Kenan Evren, "hiç hesapta yokken" Genel Kurmay Başkanı oluyordu. İğincidir, 27 Mayıs'tan bu yana genelkurmay başkanlarının atanma yöntemlerine bakıldığında 12 Mart'ın mimarı Org. Memduh Tağmaç ile 12 Eylül'ün mimarı Org. Kenan Evren'in genelkurmay başkanlıkları hariç diğerlerinin alışılmış düzen içinde gerçekleştirildiği görülür. Memduh Tağmaç'dan önceki Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural, 1969'da süresi tamamlanan genelkurmay başkanlığı görevinin uzatılmasını istiyordu. Başbakan Demirel 1969 Ağustos'u gelmeden, kendine karşı bir darbe hazırlığı içinde olduğundan kuşkulandığı Org. Tural'ı "bir defaya özgü" bir kararnameyle görevinden aldı, Yüksek Askeri Şura (YAŞ) üyeliğine atadı. Bunun üzerine Org. Tural Ağustos 1969'da emekli oldu, yerine Org. Memduh Tağmaç geldi. Onu Org. Faruk Gürler ve sonra da Org. Semih Sancar izledi. Org. Sancar'ın üç yıl olan süresi iki defa Demirel'in isteğiyle uzatıldı. Başbakan, Sancar'ın yerine getirmek istemediği Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Namık Kemal Ersün'ün emekli olmasını bekledi. Yerine daha kıdemli olan Org. Adnan Ersöz ve Org. Şükrü Olcay'ı atlayarak genel kurmay başkanı olmasını istediği Org. Ali Fethi Esener'i tayin ettirmek istedi, ama kararnameyi Cumhurbaşkanı Korutürk imzalamadı. Bunun üzerine her üç orgeneral de emekli oldu ve 4. kıdemli Org. Kenan Evren 1977'de Kara Kuvvetleri Komutanı, ardından da Semih Sancar'ın emekliliğiyle Mart 1978'de genelkurmay başkanı oldu.

Hedef: Gençlik

Fotoğraflar : Tarih Vakfı Afışı

MC iktidarları süresince gemi azaı alan "komandolar", hedeflerini öğrencilerden aydınlara çevirmişti. 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi önünde sol görüşlü öğrencilerin üzerine bomba atıldı. 5 kişi öldü, 47 kişi yaralandı. 8 Nisan 1978'de Doç. Server Tanilli evinin önünde uğradığı saldırı sonucu aldığı yaralar yüzünden felç oldu. 17 Nisan 1978'de Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu evine gönderilen bombalı paketin patlaması sonucu öldürüldü. 11 Temmuz 1978'de Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Bedrettin Cömert öldürüldü. 9 Ekim 1978'de Ankara'da 7 TİP üyesi öğrenci kaldıkları evde katledildiler. 20 Ekim 1978'de İTÜ Elektrik Fakültesi Dekanı Bedri Karafakioğlu öldürüldü. 23 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta kıskırılan ve cihada çağrılan halk, Alevilere yönelik kitle saldırılarına girişti. Kundaktaki bebekler dahil, 104 kişi öldü, binlerce kişi yaralandı, evler, dükkanlar yakıldı. 1 Şubat 1979'da Milliyet Gazetesi Genel Yayın Müdürü ve Başyazarı Abdi İpekçi öldürüldü. 10 Temmuz 1979'da Abdi İpekçi'nin katili M. Ali Ağca yakalandıysa da 4 ay sonra cezaevinden kaçırıldı. 28 Eylül 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul öldürüldü.

16 Ekim 1979'da Ecevit istifa etti. Hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verildi. 12 Kasım 1979'da Demirel, MHP ile iki gün önce, 10 Kasım'da Atatürk'ün ölüm yıldönümü törenlerine katılmayan Necmettin Erbakan ve diğer MSP'liilerin dışarıdan desteklediği "azınlık hükümeti"ni açıkladı.

Cinayetler olanca hızıyla sürüyordu: 20 Kasım 1979'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcısı Prof. Ümit Yaşar Doğanay, 7 Aralık 1979'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Cavit Orhan Tütengil öldürüldü. 5 Ocak 1980'de Süleyman Demirel, Bülent Ecevit'in "teröre karşı işbirliği" önerisini reddediyordu.

... ve 12 Eylül'ü hazırlayan 24 Ocak kararları

1 Kasım 1977'de elektrik borcumuzu ödemediğimiz için, Bulgaristan Türkiye'ye verdiği elektriği keseceğini bildirdi. 21 Kasım 1977'de Türkiye'nin 210 milyon dolarlık borcunu ödememesi üzerine, Irak petrol boru hattıyla Türkiye'ye verdiği petrolü kesti. 25 Kasım 1977'de İngiltere'de yayınlanan Financial Times gazetesi: "Türkiye iflas etmiş bir ülkedir." diyordu. Cumhuriyetin 54. yılında yeniden "hasta adam" olmuştuk. 20 Aralık 1977'de elektrik kesintisi tekrar tüm yurttta başladı. 21 Aralık 1977'de 60 milyon dolarlık borcumuzu ödemediğimiz için Japonya demir sevkiyatını durdurduğunu açıkladı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, enflasyonla ilk kez 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda tanışmıştı. Osmanlı Borçları ve dış ticaretin azalarak ihraç ürün fiyatlarının düşmesi, Türkiye'nin cılız ekonomisini de etkilemişti. 2. Dünya Savaşı yıllarındaki savaş ekonomisiyle enflasyonun tırmanışa geçti. 1939'da %2 olan TÜFE oranı, savaşın en ateşli yıllı 1942'de %68'e çıktı. 1950'li yılların ikinci yarısında, siyasi istikrarsızlıkla atbaşı giden

enflasyon, 1959'da TÜFE'de %24,4, TEFE'de %21,5 oranlarıyla, savaş ekonomisinden sonraki rekorunu kırdı. 1960'da 27 Mayıs ihtilalinin ardından 1960'lı yıllarda tek rakamlı seyreden enflasyon oranı, 12 Mart Muhtırasının verildiği 1971'de çift rakama çıktı. 1970'li yıllarda "enflasyon" kelimesi halk diline girdi. Türkiye'nin artık bir canavarı vardı. 1970'lerin ilk yarısındaki dünya petrol krizi ve Kıbrıs Barış Harekati; ikinci yarısında ise Türkiye'deki yatırım-tasarruf dengesizliği ve siyasi istikrarsızlık, enflasyon canavarını büyüttü. Bu arada dünyada 2. petrol krizi patlak vermiş, OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979

ve 1980'de ikinci kez yüzde 150 oranında artırmıştı. Bu şok, Türkiye'yi yoğun ekonomik krizin içindeyken yakaladı. 1979'da TÜFE'de 56,8 ve TEFE'de 69,5'a ulaşan enflasyon oranları, 1980 Darbesi'nin konuşulduğu günlerde %115,6 ve %98,8 oranlarıyla 3 haneli rakamlara ulaşmıştı.

YIL 1946

İlk devalüasyon, Recep Peker Hükümeti '7 Eylül Kararları'nı aldı. Dolar 1,83 TL'den 2,83 TL'ye fırladı. Bir yıl sonra hükümet düşürüldü.

YIL 1958

Demokrat Parti, '4 Ağustos Kararları'nı aldı. Dolar 2,83 TL'den 9 TL'ye fırladı. 1960'ta darbe yapıldı. Başbakan ve iki bakanı asıldı.

YIL 1970

Başbakan Demirel, '9 Ağustos Kararları'nı açıkladı. Dolar 9 TL'den 15 TL'ye çıktı. 7 ay sonra 12 Mart Muhtırası verildi ve hükümet düştü.

YIL 1980

Demirel hükümeti, '24 Ocak Kararları'nı açıkladı. Dolar 70 TL'ye çıktı. 8 ay sonra 12 Eylül darbesi oldu ve Demirel hükümeti düşürüldü.

YIL 1994

Çiller koalisyonu '5 Nisan Kararları'nı açıkladı. Dolar 32 bin TL'ye yükseldi. 28 Şubat 1997'de 'Post-Modern Darbe' yapıldı ve Çiller hükümeti düştü.

Hürriyet [23]

1977 yılında ülkenin içinde bulunduğu darboğazdan çıkmak için IMF "acı reçete"sini devrin başbakanı Ecevit'e bildirmişti. Ecevit, bu paketi "ancak diktatörlükle yönetilen ülkelerde yürürlüğe konulabilecek bir poje" biçiminde nitelendirmiş, geri çevirmişti. Bu değerlendirmenin ne kadar gerçekçi olduğunu Türkiye 3 yıl sonra görecekti. Türkiye'ye dayatılan, sonradan "24 Ocak Kararları" diye adlandırılan krizden çıkma paketinin en önemlileri bölümleri şunlardı:

- 1- Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırılacak.
- 2- KİT'ler özelleştirilecek.
- 3- Gümrük mevzuatı, dış sermayenin giriş ve çıkışını kolaylaştıracak şekilde değiştirilecek.
- 4- Bankacılık ve sermaye piyasasının canlanması için gerekli önlemler alınacak.
- 5- Yabancı şirketlere petrol arama izni verilecek.
- 6- Tahkim Kanunu çıkarılacak.
- 7- KİT ürünlerine zam yapılacak, devlet sübvansiyonu kaldırılacak.
- 8- Memur ve işçi ücretleri dondurulacak. Ecevit'in 1977'de "ancak diktatörlükle kabul ettirilebilir" bulduğu kararları Süleyman Demirel 24 Ocak 1980'de uygulamaya koydu. Türk Lirası, %48,6 oranında devalüe edildi.

[...] ABD'nin ve sermayenin güdümündeki Türk eliti, "benim dediğim ve inandıklarım doğrudur, sizinkiler yanlıştır" dayatmasının sonuçlarının tüm kurumlarda anarşi ve terör olacağını bilmiyorlar mıydı? Elbette biliyorlardı. Amaç açık: "gerginlik yarat", "tırmandır", "sokağa dök" ve "yok et".

Ersal Yavi, İhtilalci Subaylar [22]

Bu arada cinayetler adım adım katliama dönüşüyordu. 11 Nisan 1980'de yazar, TRT yapımcısı Ümit Kaftancıoğlu, 28 Mayıs 1980'de MHP yöneticilerinden Gün Sazak öldürüldü. Çorum'da "Aleviler cami yaktı" kışkırtmasıyla evler, dükkanlar ateşe verildi. İnsanlar kurşuna dizildi. Gazetelerdeki "Çorum Yanıyor" manşetleri arasında 24 Haziran 1980'de başlayan olaylar sonucunda ölü sayısı 24'ü bulmuştu, yüzlerce yaralı vardı. 15 Temmuz 1980'de DİSK Genel Başkanı ve sendikacı Kemal Türkler evinin önünde öldürüldü. 20 Temmuz 1980'de ise 12 Mart döneminin Başbakanı Nihat Erim, Dragos'taki evinden çıkarken öldürüldü.

İşte "bu ahval ve şerait" içinde 12 Eylül Harekatı "ülkedeki anarşi ve terörü

"Biz ihtilal yapmadık. İhtilal yapan liderler, kendinden evvelki yönetimde bulunanları ya hapse atarlar veya yurt dışına sürerler veya vururlar, öldürürler. Biz kimseye dokunmadık. Dokunmadık, çünkü istemedik; vatandaşlar arasında tekrar bölünmeler başlamasını, tekrar yaralarındeşilmesini istemedik."

Kenan Evren, 30 Aralık 1985, Diyarbakır

"Biz, 'neden idamı kaldırdınız?' diye o ülkelere soramıyorsak onların da bize 'siz neden idam ediyorsunuz?' diye sormaya hakları yoktur."

Kenan Evren, 30 Nisan 1986, Erzurum

asılmak sorun değil
asılmamak da değil
kimin kimi astığı
kimin kimi neden niçin astığı
budur işte asıl sorun!

Hasan Hüseyin Korkmazgil, 1977

önlemek ve akan kanı durdurmak amacıyla" yapıldı.

12 Eylül'e gelinirken özellikle 1978 yılında tırmanan olaylar, suikastler, katliama dönüşen kışkırtmalar bir rastlantı mıydı? Yoksa 24 Ocak kararlarını uygulanabilir kılmak için Ecevit'in öngördüğü "diktatörlük rejimi"ni sağlamak üzere gerekçe mi aranılıyordu? Tarih, ikinci tezin doğru olduğunu kanıtlamıştır. Cumhuriyet tarihinde büyük devalüasyonlara, ekonomik krizlere baktığımızda bunların peşinden bir darbe ve sıkıyönetim süreci yaşandığını görüyoruz.

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasıyla tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildi ve "gerginlik yarat - tırmandır - sokağa dök - yok et" zincirinin son halkasının uygulanmasına başlandı. 12 Eylül darbesinde bir milyon kişi gözaltına alındı. Bir milyon 683 bin kişi fişlendi. 210 bin dava açıldı, 230 bin kişi yargılandı, yaklaşık 100 bin kişi "örgüt üyesi" olmakla suçlandı. 30 bin kişi yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. 338 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi "sakıncalı" olduğu için işten çıkarıldı. 171 kişinin işkencede öldüğü

Erdal Eren

Fotoğraf: Savaş Ay, Nokta Dergisi

Türkiye'nin hem iktisadî ve siyasî tarihine mal olan, hem de popüler lisanına yerleşen ünlü "24 Ocak Kararları" deyimi 24 Ocak 1980 tarihine kadar ithal ürünlere karşı yüksek gümrük oranları ile himaye edilen, esas itibarıyla iç piyasaya yönelik üretim yapan, dolayısıyla uluslararası alanda rekabet gücü olmayan bir sanayi ve ekonomi politikasının artık sürdürülemediği, dışa kapalı bir ekonomik ve toplumsal yapıdan liberal bir iktisat politikasının egemen olduğu bir yapıya geçileceğini hem özetliyor, hem de simgeliyordu. 24 Ocak Kararları aynı yılın sonbaharında vuku bulan 12 Eylül darbesiyle birlikte kendisine elzem olan en büyük desteği buldu: muhalefetin olmadığı, sendikalar ve derneklerin feshedildiği bir askerî rejim ve bu askerî rejimin "ekonomi dehası" Turgut Özal. Ondan sonrası malûmdur....

Rifat N. Bali,
"Piyasalar" veya "hayatın gerçekleri" [24]

belgelerle kanıtlandı. 300 gazeteci saldırıya uğradı, 3 gazeteci öldürüldü, gazeteciler hakkında toplam 4 bin yıl hapis istendi. Gazetecilere toplam 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi, gazeteler 300 gün kapatıldı. 49 ton gazete, dergi ve kitap sakıncalı bulunduğu için imha edildi. 7 bin kişi için idam istendi, 517 kişiye ölüm cezası verildi. 55 kişi idam edildi. İdam edilenlerden Erdal Eren, 17 yaşındaydı. Evren'in o ünlü "asmayalım da besleyelim mi?" sözü üzerine mahkemede yaşı büyütüldü idam edilebilirdi diye.

1982'de Anayasa bir kez daha değişti. 1961 Anayasasının 12 Mart darbesinin ardından "kuşa çevrildiğini" söyleyenler, henüz birşey görmemişti. 12 Eylül darbesinin ardından çıkarılan 1982 Anayasası, 1960 ihtilalinden miras kalan özgürlük kısıntılarını da süpürüp

götürmüştü. 1973 yılında kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri, yargının, "hukuk devleti" normları dışında işlemesine olanak sağlaması nedeniyle Anayasa Mahkemesinin 15 Haziran 1976 yılında verdiği bir kararla kapatılmıştı. 1982 Anayasası ile DGM yeniden kuruldu. Diğer yandan 1961 Anayasasının "hukuk devleti" bakımından en önemli hükümlerinden biri, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğuna ilişkin düzenlemeydi. 1982 Anayasasının aynı konuyu düzenleyen 125. Maddesinde ise yargı yolunu kapayan kurullarla Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere, Yüksek Askerî Şura kararlarına, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yoluna gidilemeyeceği, anayasal hüküm haline getirildi. Bu hüküm, belli idari işlem ve eylemlerin yargılanamaması ile hukukun artık siyasileşmesine kapıyı açmıştı. Darbenin hemen sonrasında Milli Güvenlik Konseyi'nin yönetiminde kaldığı süre içinde 626 yasa, 90 da kanun hükmünde kararname çıkardı. Bu dönem içinde Siyasi Partiler Yasası, Sendikalar Yasası, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası, Dernekler Yasası, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası, YÖK Yasası gibi birçok temel yasa yürürlüğe girerken Anayasaya konan geçici madde ile bu yasalara karşı anayasa mahkemelerine başvurma yolu da kapatıldı. 1982 Anayasasının, 1961 Anayasası ile tanımlanmak istenen "sosyal devlet", "hukuk devleti", özetle temel demokratik hakların engellenmesine ilişkin maddelerini, bu maddeler çerçevesinde çıkarılan kanun, kanun hükmünde kararname, yönetmeliklerin tümüne burada değinmek mümkün değil. Ancak 12 Eylül darbesi, 1982 anayasası ile pekiştirilerek ve etkisini uzun yıllar sürdüreceğe hale getirildi.

Sonsöz

Sonsöz niyetine, Kurtuluş'tan 12 Eylül'e yolculuğumuzu birkaç alıntı ile tamamlamak istiyorum.

"Türk Halkı'nın kaderi tarih boyunca aldatılmışlığın bir serüvenidir. Tanzimat da hayatı değiştirmede. Birinci Meşrutiyet onun dışında bir hareketti. İkinci Meşrutiyet çilelerine yeni acılar ekledi. Bütün bunlardan sonra Kurtuluş Savaşı, Türk milletinin bağımsızlık azminin şuurlu şahlanışı ve Atatürk devri, halkın kendi kişiliğini idrake hazırlayış yılları idi. Bunu halkın yeniden aldatılışı olan çok partili devir takip etti..."

Fethi Gürcan'ın savunması, Mamak 1 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi, 1963 [4]

"Türkiye'nin 1940'larda başlayan, dış ilişkilerindeki yanlışlığın altında emperyalizmin ne olduğunu bilmemek yatmaktadır. Bu nedenle ABD ile 1947'de başlayan ilişkilerin, bağımlılık ilişkileri olduğu düşünülmemiş ve giderek yoğunlaşan ilişkiler, Türkiye'yi 12 Eylül'e, yıldan yıla artan bunalımlar içinde taşımıştır. Dolayısıyla 12 Eylül, Türkiye'de 1940'lardan uzanan ilişkiler zincirinin halkalarından biridir."

M. Emin Değer, *Oldadaki Balık Türkiye* [25]

Peki, Kurtuluş'tan 12 Eylül'e geçen 57 yıl içinde yedi düveli yenen, düşmanı denize döken, Lozan'da tam bağımsızlığını tüm dünyaya ilan eden o ülkeye ne olmuştu? Yanıtı yine Mustafa Kemal veriyor:

İstiklal-i tam [tam bağımsızlık] için şu düstur var: Hakimiyet-i milliyeye, hakimiyet-i iktisadiye ile tarsi edilmelidir [pekiştirilmelidir]. Bu kadar büyük gayeler, bu kadar muhaddes, azametli hedefler kağıt üzerindeki düsturlarla, arzu ve hırsla husul bulamaz. Bunların tahakkuk-ı tamını temin için [tam olarak gerçekleştirilmesi için] yegane kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır. Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetvic edilmezse [taçlandırılmazsa] semere, netice, payidar [kalıcı] olamaz.

Mustafa Kemal, *İzmir İktisat Kongresi açılış konuşması*, 1923

Peki ne yapmalı? Yurtseverliği, sorgulayıcılığı, muhalefeti bilimsel temellere dayandırmayı ilke edinmişlerin yakın tarihimizi iyi bilmeleri, günlük olayları bu tarih zincirinin bir halkası olarak değerlendirmeleri, deneyimlerini gelecek kuşaklara aktarmaları ve belki de herşeyden önemlisi, "susma, haykır"ı şiar edinmeleri tarihsel bir görev olarak önlerinde duruyor.

Dünya tarihinin en alçakça yargılamalarından biri, belki de başlıcası, Mithat Paşa davasıdır. Bilindiği gibi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yapıcısı Mithat Paşa Yıldız'daki uydurma mahkemede, kiralık yargıçlar önünde yapma ve uydurma suçlardan mahkum edilir. Sonradan boğdurulacağı zindana sürgün edilecektir. Bir gemiye bindirilir. Gemi kalkar. Ama Boğaz'dan dışarı çıkmaz. Kız Kulesi önüne geldiğinde demir atar. Kırksekiz saat burada yatar gemi, ondan sonra yol alır.

Meraklı birkaç kişi, nedenini Abdulhamit'e sorarlar. Sultan Abdulhamit, "Mithat Paşa'nın uğruna kendisini feda ettiği millet, bakalım bunun için ne yapacak, Mithat Paşa'yı kurtarmaya çalışacak mı, merak ettim. Bunu anlamak için gemiyi kırksekiz saat Kızkulesi önünde beklettim" der. [...]

Toplumumuz, Mithat Paşa dönemi sağırılığında bugün ne oranda bir duyarlılığa gelmiştir? Sağır bir ortam... Ama gerçek ulus severler ortamın sağırılığına kızmazlar, bilinçle duyarlı bir ortam yaratmak için yine de çalışırlar.

Aziz Nesin, *Yeni Tanin Gazetesi*, Temmuz 1963

Kaynakça:

- [1] Çetin Yetkin, "Karşı Devrim 1945-1950", Otopsi Yayınları, 2002
- [2] Mehmet Akif Aydın, "Türkiye'de Laiklik Uygulaması: Diyanet Modeli", TESEV Konferansı, Bilgi Üniversitesi, 25.2.2005
- [3] George L. Smith, "The Jupiter Missiles of Turkey, 1961 - 1962", <http://www.hlswilliwaw.com/Turkey/html/JupiterMissiles-Home.htm>
- [4] Öner Gürcan, "Ben İhtilalciyim - Fethi Gürcan", Süvari Yayınları, 2005
- [5] Kemal Gözler, "Türk Anayasa Hukuku", Ekin Kitabevi Yayınları, 2000
- [6] 27 Mayıs 1960 Devrimi / Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Boyut Kitapları, 1998
- [7] Talat Aydemir, "Ve Talat Aydemir Konuşuyor", May Yayınları, 1966
- [8] Nesrin Turhan, "İhtilalin Süvarisi", Doğan Kitapçılık, 2004
- [9] <http://www.kronoloji.gen.tr>
- [10] <http://bucatarih.sitemynet.com>
- [11] <http://www.geocities.com/almanakturkiye>
- [12] [http://www.aygazete.com/ayindosyasi/\(17.8.2004\)](http://www.aygazete.com/ayindosyasi/(17.8.2004))
- [13] Aydın Çubukçu, "Bizim '68", Evrensel Yayınları, 2003
- [14] Nurettin Çalışkan, "ODTÜ Tarihçe 1956 - 1980", Arayış Yayınları, 2002
- [15] Emre Erdoğan, "Seçim Sistemleri ve Siyasal Sonuçları", <http://www.urbanhobbit.net/>
- [16] Kamil Ateşoğulları, "29. Yıldönümünde 15-16 Haziran İşçi Direnişi", Dev-Maden-Sen Yayınları, 1999
- [17] Ömer Faruk Gençkaya, "Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması; Karşılaştırmalı bir İnceleme ve Türkiye için Öneriler", http://www.tesev.org.tr/dosyalar/siyasi_parti/siyasi_partilere_ve_adaylara_devlet_destegi_bagisar_ve_secim_giderlerinin_sinirlandirilmasi.mcw
- [18] Vedii Bilget, "Girdap", Kastaş Yayınevi, 2002
- [19] <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/chron.html>
- [20] Maria Mies, "Wars are Good for the Economy": The Global Free Trade System, <http://portland.indymedia.org/en/2004/08/293957.shtml>
- [21] Eğitim-Sen, Siyasal İslam, Din Eğitimi Ve İmam Hatipler Gerçeği http://www.egitimsen.org.tr/bilgibelge/13ekim2003_imamhatip.html
- [22] Ersal Yavi, "İhtilalci Subaylar", 3. Kitap, 2. Basılı, Yazıcı Yayınevi, 2005
- [23] <http://dosya.hurriyetim.com.tr/19subat/06kriz.asp>
- [24] Rifat N. Bali: "Piyasalar" veya "hayatın gerçekleri", Birikim, Haziran - Temmuz 2003, Sayı: 170 - 171
- [25] M. Emin Değer, "Oltadaki Balık Türkiye", Otopsi Yayınları, 2004